Cornel Irimie

—

Portul popular
din țara Oltului

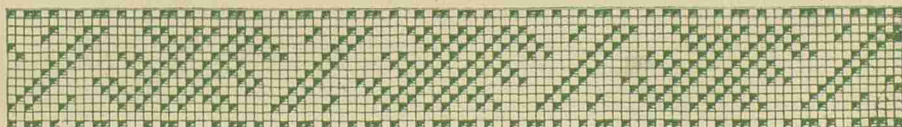
CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

CORNEL IRIMIE

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI

ZONA AVRIG

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ



Fotografii: *M. Juga*
Desene: *J. Fabritius*

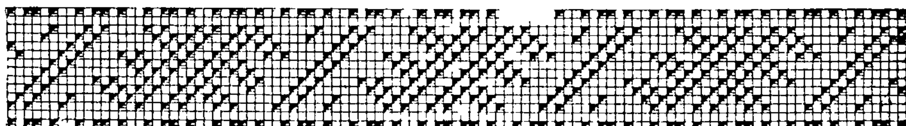
CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

CORNEL IRIMIE

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI

ZONA AVRIG

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

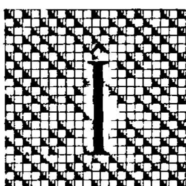


ZONA AVRIGULUI
II
ZONA FĂGĂRAȘULUI
I
ZONA PERȘANILOR
III

Oltul
Rupea Cohalm
Mateiaș
Ungra
Hoghiz
Dopca
Fintina
Bogata Olteană
Căciulata
Crihalma
Lupșa
Ticușul-V
d-J
Comana d-S.
Hilmeagu
d-J
Venetia d-S
Galati
Șona
FĂGĂRAȘ
Părău
Cincșor
Ordifu
Beclean
Șercaia
Grid
Rucăr
Mîndra
Rîușor
Vad
Noul Romîn
Feldioara
Simbăta-d-J
Voila
Luța
Hurez
Ileni
Todorița
Perșani
Olteț
Ludișor
Climboaca
Colun
Cîrța
Ucea d-J
Viștea-d-J
Corbi
Voivodeni
Săvăstreni
Ohaba
Șinca-V
Arpașul-d-J
Ucea d-S
Drăguș
Hm
Iași
Săsciori
Hîrseni
Săcădate
Scoreiu
Simbăta d-S.
Pojarta
Berivoii m
Mrii
Copăcel
Șercăița
Bucium
d-J
Porumbacu d-S.
Sărata
Streja
Arpașul-d-S
Viștea-d-S.
Netotu
Lisa
Telechi
Vaida-Recea
Mărgineni
Bradu
Avrig
Oprea
Cîrțișoara
Simbăta
Breaza
Dejani
Șinca N.
Racovița d.S.
T.-d-J
Sebeșul
Porcești
Cibinul
Oltul

0 5 10 15 Km



n puţine locuri din ţara noastră apare atît de limpede ca în zona Avrigului adevărul că portul popular al unei anumite regiuni reflectă modul de viaţă al oamenilor. În această parte de apus a Ţării Oltului, condiţiile istorice, mai ales cele economice şi sociale, au avut un rol hotărît în determinarea unui port caracteristic, ca şi în întreaga lui evoluţie din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Lucrarea de faţă, izvorîtă în primul rînd din cercetări directe întreprinse în fiecare localitate, cu observarea atentă a pieselor de port, întregită cu fotografii, alese din cîteva sute, şi cu desene, se bazează şi pe o serie de documente şi lucrări grafice inedite din sec. XVIII şi XIX. În numeroase cazuri ne-au fost de folos relatările şi datele ce ne-au fost puse la îndemînă de unii profesori şi învăţători din aceste localităţi, dintre care nu putem să nu pomenim măcar o parte, cum ar fi cei din Avrig (Iacob şi Elena Chialda, Maria Bucşia, Maria Lăzăroaie, Ioan şi Maria Dancu, Gheorghe Matei, V. Răduţiu), din Sebeşul de Sus (A. Mihalache şi I. Nistor), din Porceşti (Pantelimon Contora), din Racoviţa (Ionica Popescu), din Porumbacul de Jos (I. Nistor şi Gh. Nistor), din Porumbacul de Sus (Nicodim Anghelea şi Irimie Paloşan) şi din Sărata (Victoria Marcu).

Alături de portul celorlalte zone din Ţara Oltului (zona Făgăraşului şi zona Perşanilor, de la Şercaia la Mateiaş, fiecare constituind un alt «Caiet de artă populară»), prezentarea portului din zona Avrigului întregeşte imaginea despre varietatea şi bogăţia acestui gen al creaţiei populare în cadrul unei întregi regiuni, cuprinsă între Olt şi Carpaţi, în sudul Transilvaniei.

DESPRE ZONA AVRIGULUI (AŞEZAREA ŞI SATELE, MOMENTE ISTORICE, DETERMINĂRI ECONOMICO-SOCIALE, RELAŢII ŞI INFLUENŢE)

Atît prin aşezarea ei, cît şi prin complexul de condiţii ce au determinat viaţa comună a oamenilor de aici, zona Avrigului s-a conturat încă în feudalism ca o unitate cu caracteristici proprii ce s-au precizat treptat. Tocmai această structurare în timp trebuie cunoscută în ceea ce are ea esenţial, pentru a înţelege valoarea practică, socială şi artistică a portului local.

Închisă şi ea — ca şi zona Făgăraşului — între Olt şi Carpaţi, brăzdată de rîuri scurte ce se grăbesc parcă să sporească apele tumultuoase ale marelui rîu, care-şi pregăteşte aici puterile ca să dea asalt munţilor şi să răzbească prin trecătoarea de la Turnu Roşu în altă ţară (aceea a Loviştei), zona Avrigului stă sub oblăduirea unui străjer preistoric, a muntelui Suru.

Tocmai în locul unde Oltul începe să facă un unghi drept şi coteşte spre sud, e aşezat Avrigul, grupînd în jurul lui o seamă de sate, care privesc zbaterea apelor hotărîte să spargă lanţul Carpaţilor, dar cată în acelaşi timp spre munţii Sibiului şi lumea din cuprinsul lor. De aici, dinspre Sibiu, istoria aduce Avrigului şi satelor din jur condiţii speciale ce se răsfrîng în zeci şi sute de ani pe trunchiul vechi al Ţării Oltului întregi şi poate şi asupra unor regiuni mai întinse.

Venind dinspre Făgăraş către Avrig, îndată după Arpaş, observi începutul unei schimbări de peisaj. Terenul pare mai frămîntat. Pe şesul dinspre Olt şi munte apar un fel de muşuroaie uriaşe lîngă care stau tupilate satele, păstrînd linia rîurilor. Sînt grupate aici: Sărata, Porumbacul de Sus şi Porumbacul de Jos, Avrigul, Racoviţa, Sebeşul de Sus şi Sebeşul de Jos şi — ultimul pe malul stîng al Oltului — Porceştii. Mai distanţate decît în zona Făgăraşului, dar în schimb mai mari, toate aceste sate prezintă chiar de la prima vedere o înfăţişare nouă. Casele de lemn sînt o raritate. Clădite din piatră şi din cărămidă, sînt aşezate una lîngă alta pe rîu ori de-a lungul şoselei, sau şi pe rîu şi pe şosea, formînd o cruce (ca la Porumbacul de Jos, unde satul e împărţit de şosea în Suseni şi Joseni). Luminate noaptea electric, unele (Avrigul şi Porceştii) par mici orăşele; Avrigul cu cei peste patru mii de locuitori ai săi chiar ar putea să fie.

Lupta omului cu natura s-a dat şi aici din cele mai vechi timpuri, pecetea strădaniei lui întipărindu-se în felul cum e lucrat pămîntul pînă în malul apelor Oltului, în felul în care fiece potecă a muntelui arată locul pe unde coboară din vîrfuri mii de copaci spre joagăre, cît şi în chipul



1. *Flăcăi şi fete din Racoviţa la sapă, pe şesul Oltului*

în care apa rîurilor a fost strunită să mîne piuele, vîltorile, morile, uleiniţele, daracele ş.a.m.d. Toate aceste instalaţii, ce se numărau cu zecile, deservesc — iar cele de tip arhaic, mai cu seamă, deserveau — satele de dincolo de Olt (Colun, Glîmboaca, Săcădate, Bradu, Boiţa, Tălmăcel) ce se înşiră ca nişte mărgele lîngă firul apei şi constituie punţi vii cu « lumea Ardealului ». « Satele fără ţară », aşa numite de popor din veacuri, sînt tocmai acestea, făcînd legătura cu Valea Hîrtibaciului şi regiunea Tîrnavelor.

Această aşezare a zonei Avrigului explică în parte şi specificul portului, în a cărui dezvoltare se simte mai demult influenţa oraşului Sibiu şi a centrelor industriale textile din jur (Cisnădie etc.). Folosind mai devreme ca în altă parte materiale fine de fabrică sau de atelier şi stimulat de influenţa portului săliştean, portul popular din zona Avrigului s-a dezvoltat totuşi pe o linie proprie, creatoare. Oamenii din zona aceasta afişează, fără a jigni, un simţ de superioritate şi mîndrie în legătură cu portul lor, care de multe ori a pus pe gînduri pe conducătorii feudali şi pe burghezii oraşului Sibiu din sec. XVIII şi XIX, nevoiţi să interzică în mod expres, prin ordonanţe speciale, preluarea unor piese din portul romînesc de către saşi. Procesul de influenţare era deci reciproc, cu toată situaţia inferioară a romînilor, relaţiile de convieţuire fiind puternice, iar gustul popular apreciind calităţile artistice şi practice ale portului, indiferent cui îi aparţinea.

Istoriceşte, se constată în zona Avrigului aşezări omeneşti din timpuri străvechi, lucru explicabil prin apropierea pasului de la Turnu Roşu. Menţionăm că, nu departe de Avrig, la Caşolţ, peste Olt, se află cel mai mare cimitir din epoca dacică cunoscut în ţara noastră pînă acum, cu peste trei sute de morminte, la care sapă din 1954 arheologii Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. şi la care colaborează şi Muzeul Brukenthal din Sibiu. Pe drumul de la Turnu Roşu au trecut, apoi, sute şi — poate — mii de ani turmele de oi în transhumanţă, pe acolo pe unde au făurit drum romanii, pe acolo pe unde necontenit trec oamenii dintr-o parte în alta, mînaţi de nevoile lor fără de număr.

Înainte de secolul al XII-lea, satele de aici trăiau sub forma cnezatelor şi voievodatelor. Trecerea la regimul feudal, sub stăpînirea coroanei ungureşti, a acestei « Terra Blahorum » nu opreşte procesul de formare a acestei « ţări » romîneşti, a Oltului, din care făcea parte şi Avrigul, şi care avea — precum se ştie — numeroase legături cu ţările romîneşti, de dincolo de Carpaţi.

Din această ţară a Oltului se desparte la venirea saşilor partea de răsărit, de la Avrig la Turnu Roşu, teritoriu de o deosebită importanţă strategică şi comercială pentru acea vreme, intrînd în « teritoriul liber săsesc » cu condiţii diferite de cele ale Comitatului Făgăraşului. Romînii rămîn liberi, cu toate încercările feudalilor saşi de a-i stăpîni. Istoria a demonstrat recent că alături de satele romîneşti existau şi sate săseşti cu iobagi saşi, fapt care explică apropierea în cadrul aceloraşi clase sociale.

Din grupul pe care astăzi îl formează zona Avrigului, satele Sărata, Porumbacul de Sus şi Porumbacul de Jos rămîn pînă tîrziu, la 1848,

în districtul Făgăraşului. Apropierea lor de teritoriul săsesc, pe care trăiau satele romîneşti libere, exercită asupra lor atracţie şi influenţă. Influenţă puternică exercită în acea vreme asupra zonei Avrigului, ca şi asupra Ţării Oltului, centrul Săcădatelor, ce aparţinea de Comitatul Alba, cea mai mare localitate romînească de atunci, învecinată direct cu Avrigul.

Faptul că la Porumbacul de Jos, în cadrul districtului Făgăraşului, funcţiona unul din cele cinci scaune de judecată din district şi că aci îşi are reşedinţa una din cele trei circumscripţii din ţinut în secolul al XVIII-lea dă acestuia o greutate specifică proprie, care — într-un anumit fel — îi oferă posibilitatea să privească mai des spre Sibiu.

Revoluţia de la 1848 aduce desfiinţarea iobăgiei şi privilegiilor boiereşti de la Porumbace şi Sărata, după care urmează la 1872 desfiinţarea breslelor pe întreg Ardealul. Capitalismul grăbeşte în chipul acesta apropierea celor trei sate din Avrig şi împrejurimi, colţ care se dezvoltă înaintea satelor din zona Făgăraşului. Pentru a face faţă noilor condiţii, ingeniozitatea ţăranilor se manifestă în chip întreprinzător. Pe lîngă agricultura tot mai intensivă, satele se specializează în îndeletniciri şi meşteşuguri proprii: cărăuşie (Porumbacul de Sus), voştinărit (Sebeşul de Jos), negoţ cu vite (Racoviţa) etc., iar Avrigul devine incontestabil centrul lor. După primul război mondial, toate aceste sate aparţin administrativ de Sibiu.

Putem conchide din toate acestea că, de-a lungul feudalismului şi capitalismului, în jurul Avrigului se structurează o zonă etnografică, o zonă relativ mică, dar cu caracteristici proprii, atît în ceea ce priveşte elementele de cultură materială, cît şi creaţiile spirituale.

Astăzi, cînd iei contact cu zona aceasta, totul aduce chiar de la prima impresie a Sibiu. Cu cît te apropii şi adînceşti observaţia spre trecut, legăturile se împletesc într-o bază comună, mai largă, ce desigur cuprindea atît zona Făgăraşului, cît şi zona Sibiului şi bună parte din Tîrnave. Procesul de formare a zonelor a fost acelaşi ca pretutindeni şi aci, prezentînd în timpul feudalismului şi al capitalismului incipient tendinţa de diferenţiere, iar mai tîrziu aceea de integrare.

CELELALTE GENURI DE CREAŢIE; CARACTERISTICILE, STRUCTURA ŞI EVOLUŢIA PORTULUI POPULAR

Aşezarea, dezvoltarea istorică, condiţiile social-economice şi relaţiile cu regiunile învecinate au determinat o evoluţie proprie pentru toate genurile de creaţie populară, în strînsă interdependenţă una cu alta (olăritul, glăjăritul, pictura populară iconografică, pielăritul, arta textilelor, portul etc.).

Socotită ca fiind cea mai veche dintre genurile artei populare, ceramica a ajuns aici la o înflorire deosebită. În secolul al

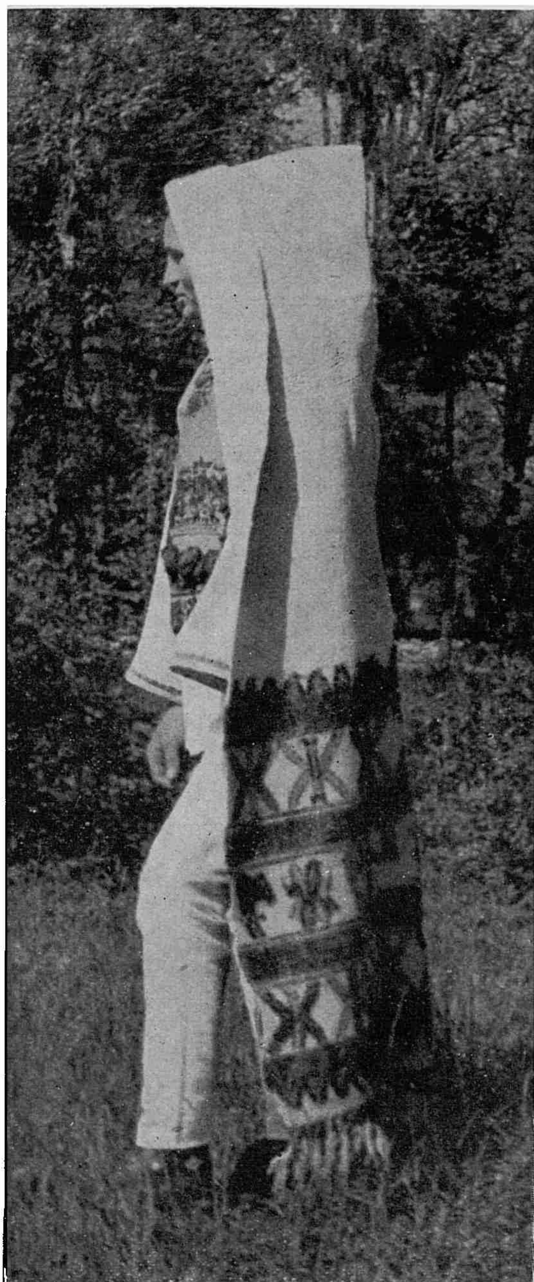
2. *Avrigeană cu păioară pe cap şi cu recăl hoizăresc purtat pe umeri peste pieptarul de piele*



XVII-lea, se aminteşte că olarii din Porumbacul de Sus au produs pentru curtea principesei Isabela de la Alba Iulia cîteva mii de piese de ceramică, iar în conscripţia oficială de la 1721 sînt pomeniţi nominal opt olari, dovada existenţei îndelungate a unui centru ceramic important, ale cărui urme se mai păstrează azi doar în toponimia satului şi ale căror produse nu mai pot fi identificate cu precizie.

Glăjarii de la Porumbac, cu meşteşugul lor artistic, apar în scripte tot la 1721, număraţi — ca şi cei de la Arpaşul de Sus — între iobagii şi zilerii domnului de pămînt. Dacă sticlăriile vechi au dispărut (acele « officina vitrearia »), în schimb la Avrig arta aceasta continuă pînă azi, ajungînd în secolul al XIX-lea, datorită meşterilor aduşi din Boemia şi Moravia, la o mare dezvoltare, înfiinţîndu-se chiar şi o cooperativă de producţie « Gh. Lazăr ».

În iconografie domină piesele lucrate la Arpaş şi Cîrţişoara; avem însă



3. *Gluga avrigenească, lungă şi bogat ornamentată, dă un aer deosebit tînărului ce o poartă*

centre — ca cel de la Săcădate şi Boţa — a căror prezenţă s-a făcut şi ea simţită.

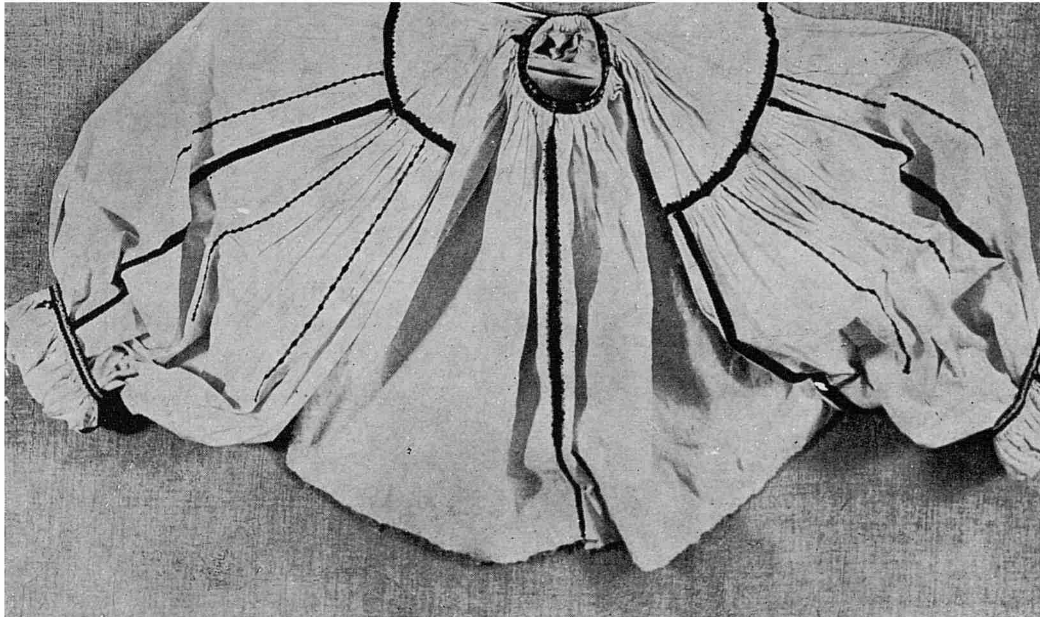
Prelucrarea pieilor devine o artă, în acea breaslă a « Cordovanilor » de la Porceşti, ce prepara şi exporta meşină colorată spre Craiova şi Viena. Se explică astfel de ce opinca dispare atît de timpuriu şi de ce pe lîngă călţunul de pănură se face şi călţunul de piele, redat în lucrări de grafică încă în secolul al XVIII-lea. Cojocăritul a fost răspîndit, dar a intrat în declin în ultima perioadă a capitalismului, încît astăzi nu mai există în toată zona decît un singur cojocar, bătrîn şi el, din Sebeşul de Jos, care mai lucrează pieptare roşii înflorate.

Arta ţesăturilor merge însă crescînd şi îmbogăţeşte interioarele, alături de mobila pictată ce ia locul celei albe. Pereţii sînt împodobiţi prin « culmile » alese cu măiestrie în război şi în care, pe fondul alb al ţesăturii de bumbac, alternează vărgile cu motive geometrice în negru şi roşu para focului sau sîngeriu. Chindeiele de la ferestre şi icoane, patul cu căpătîie de perne alese etc. formează un ansamblu ce ne face să bănuim, chiar dacă n-am cunoaşte, existenţa unui port bogat şi rafinat. Arta textilelor e legată de port şi, datorită manifestărilor obşteşti, obiceiurilor de la nuntă şi celor din timpul sărbătorilor, în special al celor de iarnă, ea capătă o înaltă semnificaţie socială, deseori de natură ceremonială.

Costumul popular are aici, din punct de vedere social, o situaţie specială. El este port de toate zilele, dar e cultivat în mod intenţionat ca şi la Poiana Sibiului, de pildă, drept costum de sărbătoare. Observaţiile făcute ne indică în prezent o perioadă de trecere de la portul vechi spre cel săliştean, cu care e din ce în ce mai asemănător.

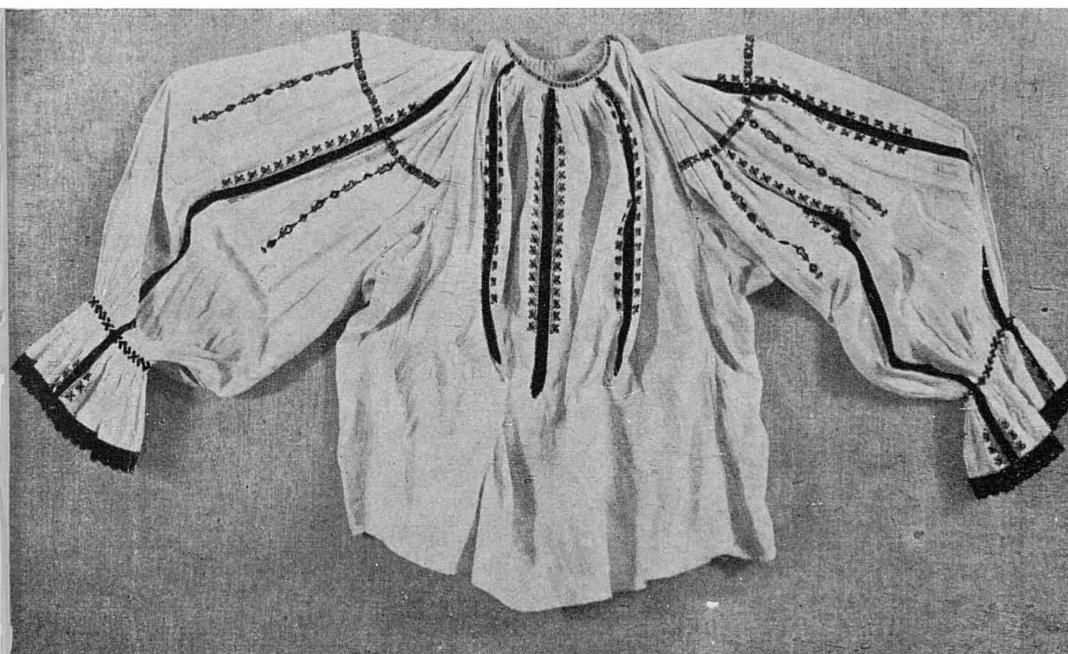
Cu privire la portul vechi de aci, datele culese de noi pe teren pentru reconstituire, cît şi cele semnalate de S. Moldovan la finele secolului al XIX-lea, coincid în bună parte cu imaginile ce le-am descoperit la Sibiu în unele lucrări de grafică inedite din secolul al XVIII-lea (în colecţia Dr. I. Bieltz), cît şi în alte documente iconografice ulterioare (vezi bibliografia de la sfîrşit).

Cea mai importantă din lucrările consultate este colecţia « Siebenbürgische Nationaltrachten », cu treizeci şi nouă de guaşe ce reprezintă tipuri de port din Transilvania şi Muntenia, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Douăsprezece planşe înfăţişează figuri de romîni, din care cele de femei sînt tratate cu multă exactitate, pînă la detalii. În planşa 11 (o mireasă romîncă) se redă nu numai croiul fidel al iei cu altiţă şi cu obinzăli simple, dar se indică, cu o precizie impresionantă, cîmpii ornamentali şi culoarea ornamentelor, ca şi brîul roşu purtat de



4. *Ie cu pumnaşi întorşi, din zona Avrigul*

5. *Ie cu fodori*



mireasă în ziua nunţii. În alte planşe (23, 29 şi 38) velitura capului, iile cu obinzăli şi altiţă, cu motive brodate cu roşu şi albastru (şire, picături cu roşu etc.), respectînd şi croiul specific femeilor căsătorite cu gura iei în stînga, ca şi culoarea albastră a brîului, apoi « crătinţele » învărgate orizontal etc. dovedesc autenticitatea desenelor. În portul bărbaţilor (planşele 25, 26), gluga, cioarecii, opincile, cojocul, şi în portul tinerilor (planşa 27), cămaşa cu mînecă largă, punga de piele la curea şi călţunii de piele ne duc direct la identificarea principalelor piese de port pe care le aflăm şi azi după două sute de ani.

Altă colecţie (« Siebenbürgische Landestrachten »), compusă din nouăzeci de acuarele, de un pictor necunoscut din secolul al XVIII-lea, cuprinde multe planşe asemănătoare.

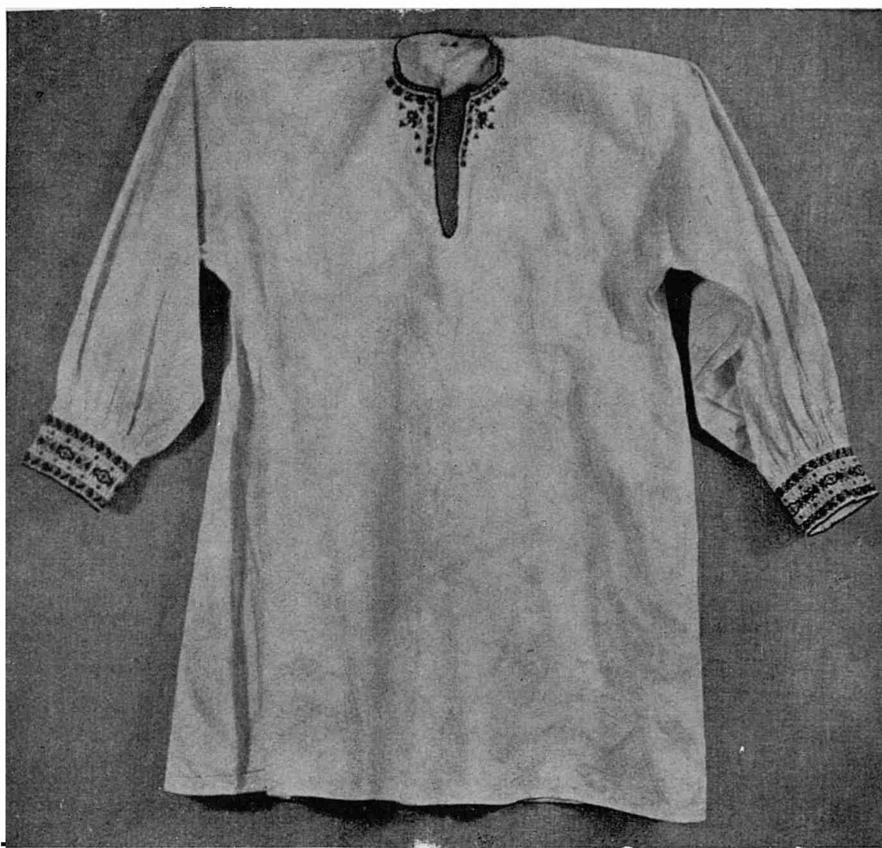
Cele douăzeci şi patru de figuri romîneşti, publicate de Eugen Barbul la Cluj în 1935, pe care acesta le consideră din secolul al XVII-lea şi care se află în original într-un codice la biblioteca Universităţii din Graz, prezintă asemănări mari, unele pînă la identitate cu cele din codexurile sibiene.

Ţăranii romîni, pictaţi după natură, cum mărturiseşte singur Franz Neuhauser, în primii ani ai secolului al XIX-lea, poartă costume similare. Litografiile colorate (*Tîrgul Sibiului*, *Dansul romînilor* etc.) constituie alte documente autentice ale timpului despre portul popular, aşa cum nu avem în altă parte a ţării.

Limitîndu-ne în cadrul lucrării de faţă la aceste menţiuni cu privire la istoricul mai îndepărtat al portului, vom încerca o caracterizare generală.

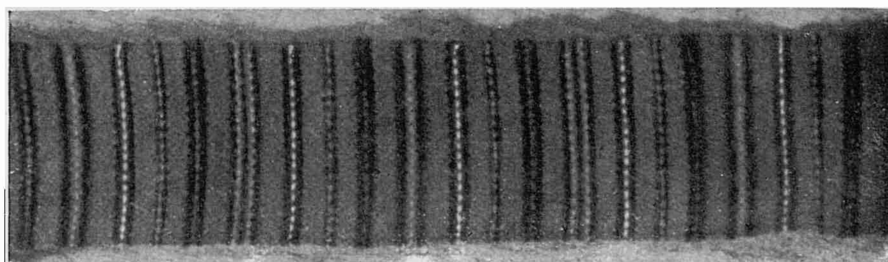
Impresia pe care portul din zona Avrigului o stîrneşte de la început, atît cel vechi cît şi cel nou, este de zvelteţe şi mişcare reţinută, de simplitate elegantă, de ceva sărbătoresc. Numeroasele relaţii ale zonei cu influenţele fatale născute de aci au făcut ca şi firea oamenilor să fie mai deschisă. Croiul pieselor de port, folosind cu vremea materiale mai fine, a ţinut să arate bogăţie şi varietate. E un port ce se cere expus. Chiar atunci cînd îmbracă haine groase de iarnă, avrigenele caută să fie cochete. Ornamentele joacă la rîndul lor un rol principal, dau viaţă costumului, uneori trec chiar pe planul întîi. Culorile de bază în ornamente sînt negrul, albastrul şi roşul, cel puţin în trecut, realizînd acorduri sobre, dar înviorînd şi încălzind suprafaţa albă. Regăsim aceeaşi gamă şi în ţesăturile de casă. Preferinţa pentru negru poate să fie mai veche decît la Săliştea Sibiului, dacă ţinem seama de buboul negru.

În structura generală a portului, la cel bătrînesc se observă şi astăzi unele deosebiri între grupul de sate de la est de Avrig (Porumbace şi



6. *Cămaşă bărbătească cu pumnaşi*

7. *Brîu lat bătrînesc*



Sărata) şi cel. de la Avrig spre vest. Bătrînele din Porumbace şi Sărata poartă şi acum pomeselnecul făgărăşean.

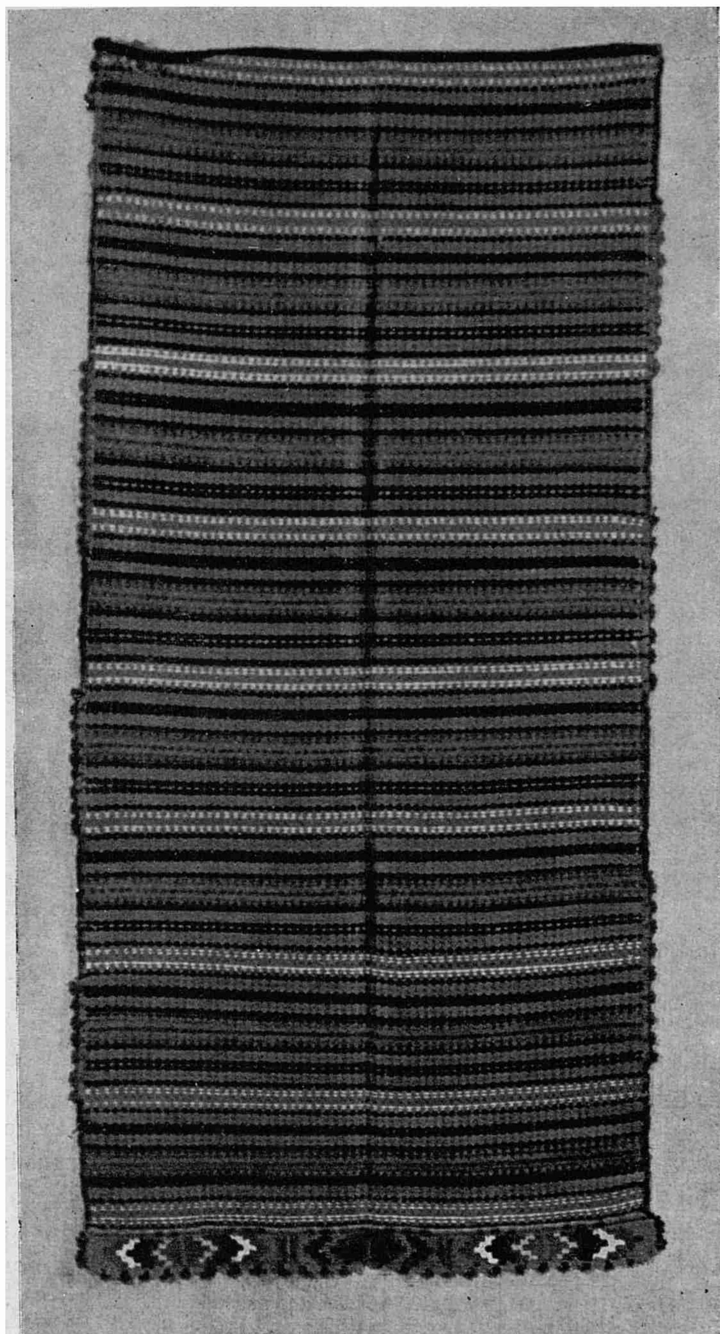
Pe lîngă asemănările generale, observăm în zonă diferenţe numeroase de la sat la sat, şi apoi, la toate, schimbări importante în decursul timpului. Trebuie să amintim cel puţin procesele esenţiale fără de care nu putem obţine o prezentare fidelă a portului din această zonă.

Portul femeilor e şi aici mai bogat decît al bărbaţilor. Tipică pentru trecut este pieptănătura părului cu cărare la mijloc şi cu « şerpuleţe » (două fire subţiri, împletite din faţă de la cărare şi care se despart formînd două semicercuri spre urechi). Peste păr, pe cap, velitura albă, deasupra căreia sărbătoarea se aşază păstura de velitoare, din material fin, cumpărat. Sub velitoare, sau pomeselnec, s-a purtat uneori şi căiţă. Femeile căsătorite mai poartă păsturi negre cu flori roşii, cusute sau imprimate. După primul război mondial se introduce broboada de lînă neagră sau de janilie. Femeile căsătorite au purtat — sub influenţa saşilor — pînă prin 1940 pălării negre cu borul lat (la Avrig). Păsturile negre de păr sau de mătase, cu ciucuri, intră în port o dată cu elementele portului sălăştean şi prin intermediul costumelor confecţionate la Sibiu. Fetele purtau în trecut păsturi albe, iar la sărbători mari mergeau cu capul descoperit şi puneau în păr un fel de cununi de flori artificiale numite « peşchine », iar la urechi « păune » (pene de păun). Vara, acum, peste păstură se poartă de către toate femeile pălării de paie, caracteristice, cu borul lat şi rotunjit în jos.

Pînă şi iile cele mai vechi se caracterizează prin bogăţia croiului (lărgimea mînecilor), avînd mîneca din beată (guler) şi cu obinzală (pumnaşul la mînecă), iar gura în partea stîngă. Cele zise cu altiţă aveau mîneca din două părţi, încheiate pe umăr cu broderie. Cele cu pumnaşi întorşi se făceau mai demult pentru mirese. De prin 1900 s-a răspîndit ia cu fodori jos la mîneci. Iile fetiţelor pînă la şaisprezece ani au gura în faţă şi pui peste cot.

Dinainte, peste poale, se poartă şurţ sau crătinţă neagră, ţesută în casă, din două foi şi cu două-trei vărgi roşii sau colorate, alese. Femeile mai tinere poartă crătinţe vinete cu vargă « cu ochi », iar în spate — în trecut — era generală crătinţa într-o foaie, ţesută în două iţe, cu vărgi roşii. Aceasta se poartă azi din ce în ce mai puţin şi numai la ceremonii, la nunţi, de către « surorile miresei ». Peste poalele albe, la spate, fetele nu purtau nimic.

Femeile se încingeau cu brîie late de 20 cm, de culoare roşie sau albastră, pe care nu le mai poartă azi decît bătrînele, dar îngustate pînă



8. *Crătință roșie cu vărgi alese*



9. *Pieptar femeiesc cu flori roşii din zona Avrigului*

la 10 cm. Fetele purtau « berte în curcubeu », lungi şi cu ciucuri mari albaştri la capetele ce se lăsau să atîrne la spate, peste poale (piese asemănătoare nu se mai poartă acum, în întreg sudul Transilvaniei, decît la Rucăr, în apropierea Făgăraşului). La cele două Sebeşe apare şi un brîu «boicean» (de la Boiţa), din lîniţă şi cu alesături. (Alt fapt izolat este purtatul unui brîu roşu de către feciori, la Boiţa, poate de influenţă vîlceană.)

Vîrîtă în brîu, se purta — mai cu seamă în Sebeşul de Jos — o pungă de piele, cu curele, pe care sărbătoarea se înşirau inele.



10. *Cojoc cu flori roşii şi ciucuri*

Pieptarele din piele de miel, înfundate, simple acum o sută-o sută şi cincizeci de ani, se poartă azi bogat înflorate cu motive roşii, atît de către bătrîni, cît şi de către tineri. Laibărele de postav şi catifea, ca şi jachetele, intră, după 1944, drept componente ale costumului de fată, deodată cu costumul sălăştean, împreună cu fustele plisate şi crătinţele cu broderie spartă.

Iarna, peste ii şi pieptare, bătrînele îmbrăcau recăl de pănură croit drept şi fără guler, iar fetele şi femeile tinere — bunde, jachete şi frijuri

(Racovița), din pănură sau postav. O piesă tipică a fost (căci e pe cale de dispariție) buboul negru de lînă cu părul scos.

Peste obiele se puneau, înainte de 1900, cioareci boresăşti de pănură şi apoi opinci. Ca încălțăminte mai menționăm călțunii de piele, cizmele cu talpă galbenă şi papucii cu tureac. Ultimii se poartă şi astăzi. Celelalte forme de încălțăminte au dispărut, luîndu-le locul pantofii şi bocancii, împreună cu şosetele şi ciorapii de mătase.

Felul în care s-au produs schimbările în structura portului femeiesc, ca şi etapele respective sînt interesante, şi datorită datelor culese putem ilustra concret problema. În jurul anului 1900, se purta la Avrig păioară, pălărie de postav cu barşon şi căiță; după această dată femeile poartă pĂstură cu flori imprimate sau cusute şi păsturi negre cu ciucuri, ultimele păstrîndu-se în portul de sărbătoare. Broboada apare după 1920. La ii procesul e diferit. Aici continuă să rămînă în uz toate felurile de ii, formele mai vechi sînt purtate de femeile bătrîne, chiar dacă la vremea lor aceste piese erau pentru tinere. Pătrunderea portului săliştean în zonă s-a făcut treptat, de la sat la sat, astfel: la 1890 la Sebeşul de Sus (unde, începînd din 1921, aflăm că nu se mai fac ii cu pui roşii); între 1900-1910 la Porumbacul de Jos şi pe la 1922 la Sărata. Calea este de obicei aceeaşi, prin mijlocirea unor învățătoare sau a unor fete care lucrează la Sibiu în atelierele de confecționat costume săliştenești.

Procesul de transformare a portului tradițional se găseşte astăzi în stadii diferite, mergînd de la dispariția sa aproape totală (Porceşti) pînă la purtatul paralel al vechiului port cu cel nou, ori la combinații de piese. Transformarea portului se mai face şi în sensul scurtării pieselor (poale, crătințe), sau al îngustării lor (brîiele), paralel cu introducerea unor materiale fine de fabrică (giolgiu şi postăvior) şi cu accentuarea ornamentelor.

Trecînd la structura portului bărbătesc, constatăm că e mult mai unitar, prezentînd asemănări mari între diferitele sate şi modificări mai puține în timp. Portul vechi la finele secolului al XIX-lea se compunea din pălărie neagră, mică, de fetru cu barşon, iarna căciulă ascuțită sau rotundă, cămaşă din pînză de fuior sau amestecată, cu mîneca largă (cu excepția Racoviței, unde e cu pumnaşi), izmene de cînepă, cioareci de pănură albă, şerpar lat de piele, sau pieptar cu flori mai puține decît la femei, recăl hoizăresc şi bubou negru ca al femeilor, apoi cojocul şi gluga avrigenească. Încălțămintea evoluează la fel ca la femei.

La bărbați, acest port se păstrează în linii mari şi astăzi. Pălăriile feciorilor sînt foarte împodobite (cu ciucuri, barşoane colorate, mărgele etc.). Cei ce au recrutat poartă, pînă la încorporare, la pălărie pene de

păun. Copiii, spre deosebire de zona Făgăraşului, au portul aproape identic cu cel al feciorilor, mai simplu însă în ornamentaţie.

Putem, în concluzie la această prezentare, să precizăm că în portul popular din zona Avrigului s-au păstrat vreme îndelungată elementele sale specifice, peste care se suprapune şi se asimilează portul săliştenesc, în care însă avrigenii şi cei din jur introduc elemente de cromatică tradiţională, pentru a încălzi şi a înviora acordurile sobre ale Săliştei. Influenţe sud-carpatice ca şi unele din portul saşilor şi-au spus cuvîntul neîndoios. Toate acestea pot fi cunoscute printr-o mai apropiată analiză a pieselor caracteristice şi printr-o mai adîncă cunoaştere a rolului social şi a calităţilor artistice ale portului din această zonă.

PIESELE TIPICE ŞI DESCRIEREA LOR

Aceiaşi factori de condiţionare a portului îi întîlnim şi aici, ca în toată Ţara Oltului: mediul geografic şi clima, materia primă, ocupaţiile şi modul de trai. Aşezarea specială a satelor, apropierea de oraşul Sibiu, relaţiile şi influenţele numeroase, ca şi contactul cu saşii au făcut ca —păstrîndu-şi funcţia primară de protecţie contra intemperiilor — piesele de bază să fie aceleaşi ca denumire, însă diferite după împrejurările specifice şi în funcţie de contribuţia creatoare a omului. Buboul, recălul, cioarecii, pieptarul ş.a.m.d., avînd acelaşi nume, au uneori forme total diferite. Lor li se adaugă apoi altele ce nici prin numire sau formă nu se aseamănă cu ale zonelor învecinate, gluga lungă, velitorile, şurţele, punga de piele etc. Atît la unele, cît şi la altele, trebuie să arătăm ce le caracterizează, prin ce dau ele notă distinctivă portului local.

Dintre piesele de lînă, buboul are întîietate, nu numai prin vechimea lui, ci şi datorită greutăţii specifice ce o avea în portul de iarnă la bărbaţi şi la femei, cît şi formei speciale şi culorii negre strălucitoare.

Dispariţia piesei în zilele noastre nu se datoreşte lipsei de lînă, căci, fără ca păstoritul să fie acum ocupaţia principală, fiecare sat numără cîteva sute de oi la stînele ce le au pe munţii din apropiere. Ultimele vîltori funcţionau pînă de curînd la Porumbacul de Jos, lucrînd însă numai straie groase cu miţele scoase. « Buboauă nu se mai fac de mai mulţi ani », ne spun piuarii, căci nu le mai poartă decît cîteva bătrîne.

Buboul se confecţiona din acelaşi fel de ţesătură de lînă groasă dată la vîltoare ca în toată Ţara Oltului. Deosebirea constă în culoare şi croi. Dacă în zona Făgăraşului am întîlnit exclusiv buboul şi sarica albă, iar

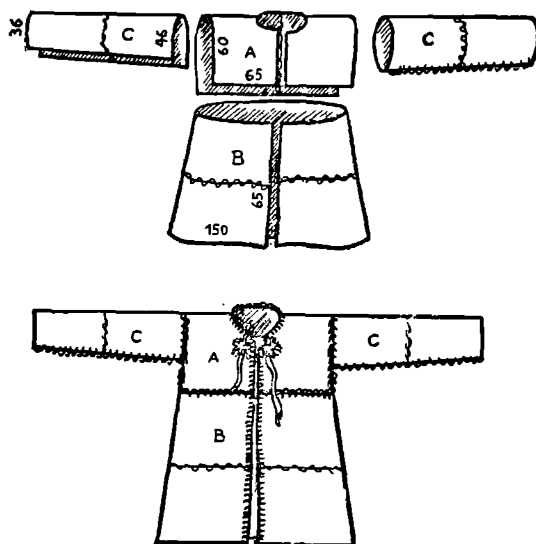
în cîteva sate seină, aici — de cînd se ştie — buboul a fost negru. În trecut se zice că ar fi fost făcut din ţesătură îngroşată în vîltoare, dar fără părul scos (se prea poate ca vechile instalaţii de piue şi vîltori să fi fost cele de tip arhaic, fără ciocane cu coadă la piuă şi fără coş de inguşat şi coş de tras părul la vîltori). Buboul aflat la noi, purtat pînă recent la Avrig, a fost însă cu părul scos. La Porumbacul de Sus şi la Sebeşe am întîlnit cîteva piese vechi fără păr, de culoare cafenie şi avînd în ţesătură un fel de noduri ce dau relief piesei.

Din punct de vedere al croiului, deosebiri aflăm nu numai faţă de zona Făgăraşului, ci şi între satele din zona Avrigului. Distingem două tipuri. La Avrig şi Racoviţa, de pildă, buboul se croieşte cu stanul (faţa şi spatele hainei) dintr-o singură foaie din lung, de 2,24 m, la care se aplică mînecile din două bucăţi drepte, din ţesătură cît e latul acesteia, şi lungi de 0,52 m, iar sub braţ pînă jos se adaugă cîte un clin oblic ce face ca piesa să fie evazată înspre poale. La Porceşti, Sebeşul de Sus şi la Porumbacul de Jos am găsit un croi cu totul diferit. Pieptul şi spatele se fac tot dintr-o foaie dar — atît în faţă cît şi dinapoi — numai pînă în talie, spintecîndu-se, ca şi în cazul precedent, foaia în faţă şi tăindu-se gura rotund. Mînecile se taie oblic, încît ele nu mai sînt drepte şi nici la fel de largi pe toată lungimea lor. Din talie în jos se pune altă foaie, de astă dată orizontal.

La Porumbacul de Jos, pentru ca buboul să fie şi mai larg, sub mîneci, pînă la foaia din jos, aşezată orizontal, se pun doi clini.

Cusăturile făcute cu lînă groasă, tivitura foilor în faţă ca şi cheutorile împletite cu care se leagă sus la gît sînt singurele ornamente ale acestor piese sobre, lungi pînă aproape de pămînt şi în care intră 14 coţi de ţesătură, aproximativ şase linii întregi de oaie.

11. *Structura buboului—Sebeşul de sus (*a *braţele;* b *foaia dedesubt;* c *mînecile)*



Deosebit de impresionante apăreau cortegiile de femei bătrîne mergînd la Avrig, la Bobotează, deci în miezul iernii, profilate pe albul de zăpadă în buboul negru, lung pînă la glezne, cu păsturi negre înflorate, legate peste cap « cu coarne ». An de an numărul pieselor a scăzut, o dată cu dispariţia bătrînelor.

Asemănător buboului şi lucrat de asemenea în gospodărie este recălul, tot piesă de port pentru vreme de iarnă, la fel purtat de bărbaţi şi femei. Cel numit « hoizărăsc » (Avrig), de pănură seină sau neagră, necăptuşit, are croiul drept, cu stan din faţă pînă jos în spate, mîneci şi clini drepţi şi cu broască sub braţ. Nu are guler, buzunare sau cheutori şi nasturi. Se poartă de obicei pe umeri, fără a se îmbrăca mînecile. Există şi un alt recăl, special pentru femei, zis « romînesc », tot din pănură neagră, vopsită ca şi buboul cu « coajă de arine », croit drept, lung pînă la glezne, căptuşit, cu buzunare şi încheiat cu nasturi în faţă. La femeile mai tinere, marginile şi buzunarele se tivesc cu barşon (catifea).

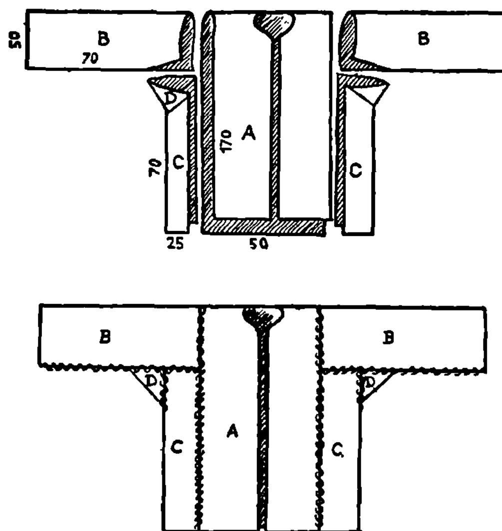
Recălele pentru feciori sînt mai scurte, cu buzunare, nasturi şi cu guler simplu sau cu blană de miel (cele de sărbătoare). Pe căptuşeală, în faţă, de ambele părţi ale reverului, se aplică o bucată de stofă roşie lată de 10 cm.

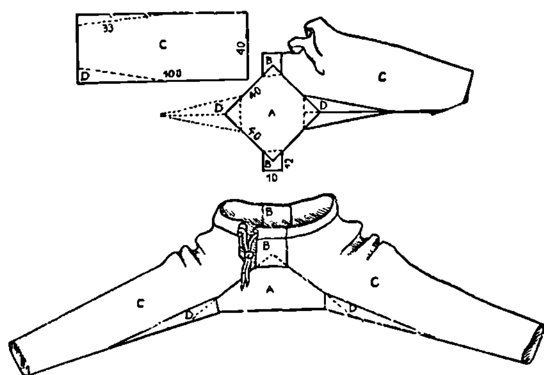
Recălele pentru femei şi feciori au vargă cu pui laţi aleşi în război, pe partea de jos, iar jur-împrejur şi la mîneci, în culori maron şi roşu, cu puţin galben sau verde.

Pentru iarnă, mai nou, femeile şi fetele poartă de prin 1920 bundă din pănură sau din postav de cumpărat, croită drept, lungă pînă din jos de genunchi, căptuşită, cu buzunare, guler, nasturi, aplicaţii de catifea, lucrată de croitori în sat.

Croiul drept, puţinele ornamente şi materialul gros dau tuturor pieselor

12. *Croiul recălului hoizăresc — Avrig (*a *stanul;* b *mînecile;* c *clinii;* d *broasca)*





13. *Croiul izmenelor* (a *turul;* b *peticele;* c *cracii;* d *clinii)*

lucrate în casă un aer de sobrietate, diferit însă de cel al pieselor de la Făgăraş şi cu mai multe accente calde.

Cojoace s-au purtat şi se poartă de către ciobani. Ele sînt de tip mărginean, din zona Sibiului. Nu au pătruns decît rareori în trecut cojoace înflorate, întîlnite atît de frecvent peste Olt, la Boiţa, Tălmăcel şi mai departe la Răşinari. Aici însă le purtau numai cei bogaţi şi în special femeile. Deşi e o piesă nelipsită din port şi în trecut au existat numeroşi cojocari în toate satele, nu putem vorbi de o varietate şi bogăţie de modele cum am văzut la Făgăraş.

Pieptarele general răspîndite sînt cu croiul înfundat, ornamentate cu flori roşii. Ultimul meşter cojocar care ştie să le lucreze este acum Mochie Ritivoi, bătrîn de 82 ani (1956), din Sebeşul de Jos. De numele acestui cojocar se leagă creaţia tipului de pieptare şi cojoace roşii răspîndite pe o zonă destul de mare de-o parte şi de alta a Oltului, de la Răşinari la cele două Porumbace. Învăţînd meseria la Porceşti pînă la 1892 şi lucrînd ani de-a rîndul la Orleşti, Drăgăşani şi alte localităţi din Rîmnicul-Vîlcea, a fost un factor viu de legătură între zona Avrigului şi Oltenia de nord-est. Ingenios, a elaborat — pe structura veche — flori mai ample la pieptare şi a înlocuit, în mod reuşit, ibrişinul şi mătasea de fabrică cu borangic pieptănat şi tors special pentru el de femei din Rîmnicul-Vîlcea. Vopsindu-l apoi în culorile de care are nevoie, el a reuşit să satisfacă gustul fiecărui sat, dozînd culoarea de roşu şi bordo ca predominante. În afară de căciuli şi cojoace cu aripi şi clini, el a lucrat mai ales pieptare înfundate. Acestea au flori mari, colorate puternic, acoperind aproape complet pieptul, un singur buzunar, foarte mare faţă de restul piesei, şi trei ciucuri pe capac. Lucrînd fără tipar sau şablon de floare, chiar la vîrsta de optzeci şi doi de ani, el desenează şi brodează acele minunate flori din piept, flori de buzunar, de la trăsura din stînga, de la mijloc, de sub buzunar, din corn şi brîne, în care motivele se

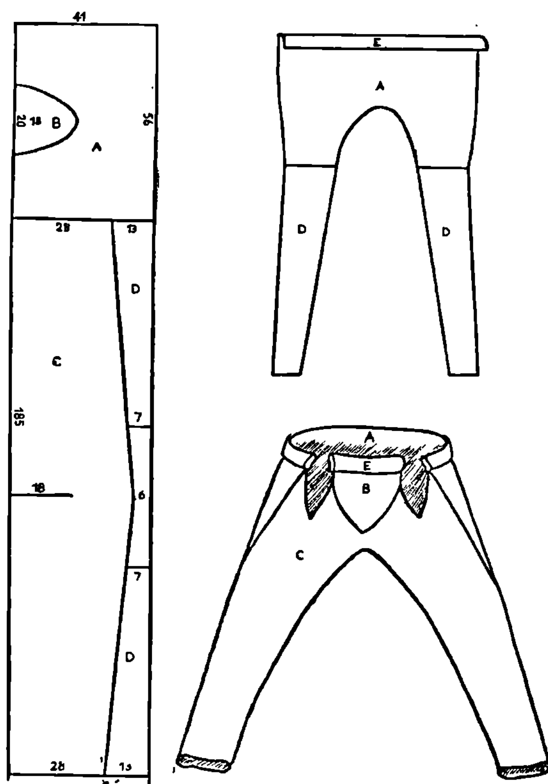
cheamă: trandafiri mari şi mici, muguri, rujă, brad, strugurei, rujă cu stea etc.

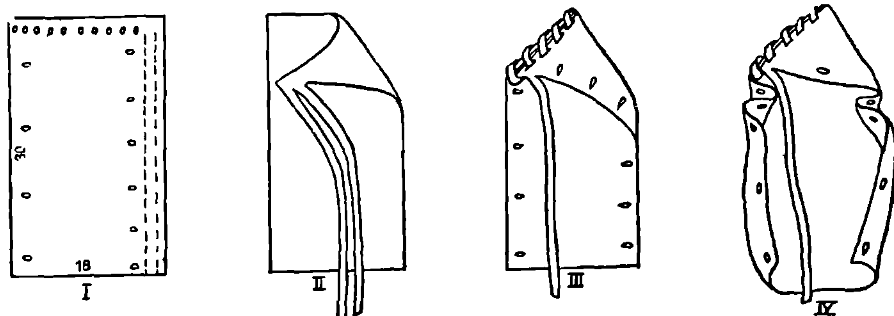
Sutele de piese create de Mochie Ritivoi s-au răspîndit şi au dat caracteristici proprii costumului de aci.

În întreaga zonă a Avrigului pieptarele constituie una din piesele principale de podoabă a costumului, purtîndu-se în zilele de sărbătoare, chiar şi vara de către feciori şi fete. Pieptare simple, crepate în faţă şi cu aplicaţii de meşină colorată, de regulă cafenie sau cu motive geometrice realizate cu foarfecele sau preduceaua, se găsesc şi aici, ca piese de zi de lucru sau pentru bărbaţi mai în vîrstă.

Gluga avrigenească, ţesută din lînă în patru iţe, bătută puternic la piuă ca să se îndese cît mai mult, lungă cît înălţimea omului, este croită din două foi. Are aproape jumătate din cîmpul postavului împodobit cu alesături în modele mari, geometrice, mai ales în maron sau negru, dar şi în alte culori (roşu, galben, albastru etc.). La poale are ciucuri din urzeală înfăşuraţi cu lînă în aceleaşi culori cu motivele alese. Este una din piesele de o deosebită valoare artistică şi care — purtată pe cap — dă omului o înfăţişare maiestuoasă şi exotică. O poartă şi femeile, fie pe cap, fie, mai adesea, peste umeri. Constatarea că cel puţin la Avrig nu există o casă fără glugă ne face să presupunem că păstoritul a fost şi în aceste sate, în trecutul mai îndepărtat, o ocupaţie de seamă a romînilor.

14. Croiul tipic al cioarecilor din zona Avrigului (a turul; b dîrgul; c cracii; d clinii; e văcălia)





15 *a. Opinca veche de Avrig (I-IV fazele confecționării)*

Dintre piesele de lînă, cioarecii croiți din pănură albă, cu clini la spate pînă jos și cu două crăpături triunghiulare în față, zise « ferești », sînt tipici pentru această zonă. Se compun din patru părți (turul, dîrgul, cracii și clinii). Cei de vară se fac din pînză de bumbac țesută în trei-cinci ițe în « ochișori ». Stanul, turul, peticul se îndoaie sus și formează o văcălie prin care se trece cureaua.

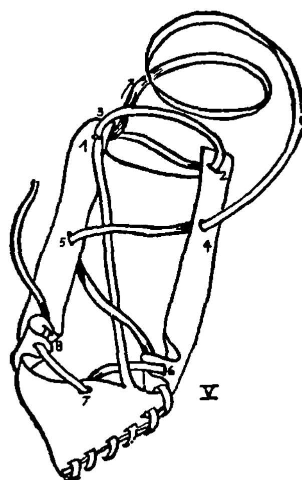
Există mici deosebiri de la sat la sat, în ceea ce privește lărgimea lor. Cei de la Avrig sînt croiți strîmt pe picior, deosebire ce se remarcă ușor față de Sebeșe și Porumbac.

Izmenele de vară din pînză de casă, în care se urzește bumbac și se bate cînepă, au un croi complet diferit de cioareci, așa cum se vede și din desen.

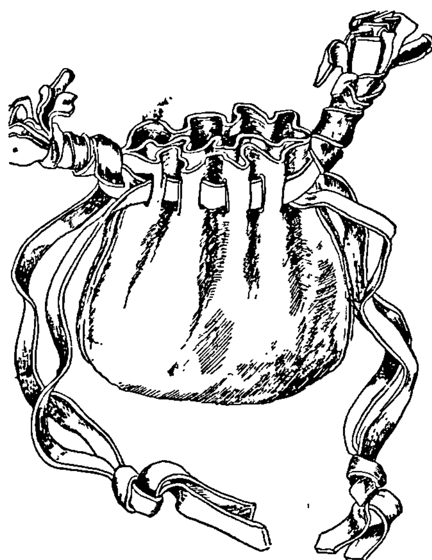
Cioarecii boresăști, întîlniți și în zona Făgărașului, s-au purtat și aici; dar în zona Avrigului piesa s-a transformat dînd călțunul, care s-a lucrat și din piele, în forma unei cizme cu tureacul jos și crăpat sus de o parte și de alta, așa cum se observă în lucrările de grafică amintite la început.

Forma opincilor de aci, făcute înainte de 1900 din piele neargăsită, se obținea dintr-un dreptunghi, din care se tăia o curea, cu care se îngurzea ciocul într-o parte, apoi a doua, care, prelungită, este de fapt nojița de legat, așa cum se vede în desen.

15 *b. Felul cum se pune nojița*



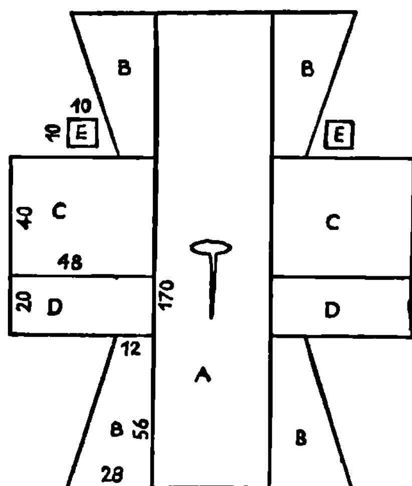
O piesă neîntîlnită în toată Ţara Oltului decît în părţile Avrigului, îndeosebi la cele două Sebeşe, este punga de boştinăriţă, confecţionată din piele de capră, avînd o formă aproape rotundă, cu diametru de 10 cm şi legată la gură printr-un sistem de curele ce se trec prin găuri ca să se poată închide şi deschide uşor. Este o piesă introdusă mai tîrziu în portul băştinaşilor, care, de aci din Sebeşe, cutreieră toată ţara şi strîng fagurii de albine, din care prepară ceară în uriaşele lor teascuri de lemn. Se purta la brîu şi de către bărbaţi, aşa cum ne apare într-unul din chipurile aflate în lucrările de grafică din secolul al XVIII-lea.

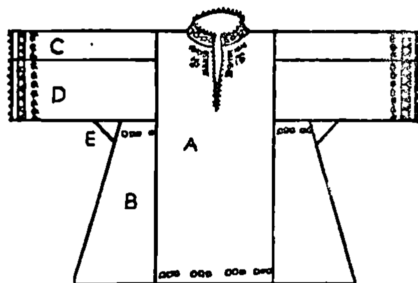


16. *Punga de boştinăriţă — Sebeşul de Sus şi Sebeşul de Jos*

Cămaşa cu mîneca dreaptă şi largă este incontestabil şi aici cea mai veche, fiind totodată şi mai răspîndită. E de altfel menţionată în toate datele pînă la 1900. Are stanul dintr-o singură bucată dublată în partea de sus cu « cuptuh », o răscroitură pentru guler, gura cămăşii în faţă, mînecile drepte dintr-o foaie şi jumătate, numită fundoaie, care se aplică din dreptul umărului în faţă, apoi cîte doi clini de o parte şi de alta de sub braţ, iar între clini şi mînecă cîte o broască mică pătrată. Ca variante ale acestui tip de cămaşă, menţionăm pe cea de la Sebeşul de Sus, cu cîte trei clini de fiecare parte şi cu fundoaia în partea de jos a mînecii. O variantă specială este cămaşa cu rochiţă de la Porumbacul de Sus, unde stanul merge în spate numai pînă la jumătate şi care are cîte doi clini de fiecare parte la înălţimea stanului de la spate; în plus are şase foi pentru rochiţă, din care patru la spate, încreţite şi prinse cîte una de fiecare clin şi două la mijloc, prinse de stanul scurt, iar cele două rochiţe din faţă prinse de clinii din faţă lateral. Este o formă mai nouă, purtată de tineri şi de miri. La toate, gulerul e lucrat separat cu broderie bogată, apoi aplicat.

Cămăşile cu mîneci largi ornamentate sînt de două feluri. Unele, realizate în război cînd se ţese pînză, fie cu « vărgătură » cu roşu şi cu negru din 25 în 25 cm pe cîmpul alb al pînzei, fie cu « pui ţesuţi în pînză », un fel de linii întrerupte, astfel aşezate, încît la croiala cămăşii ajung pe





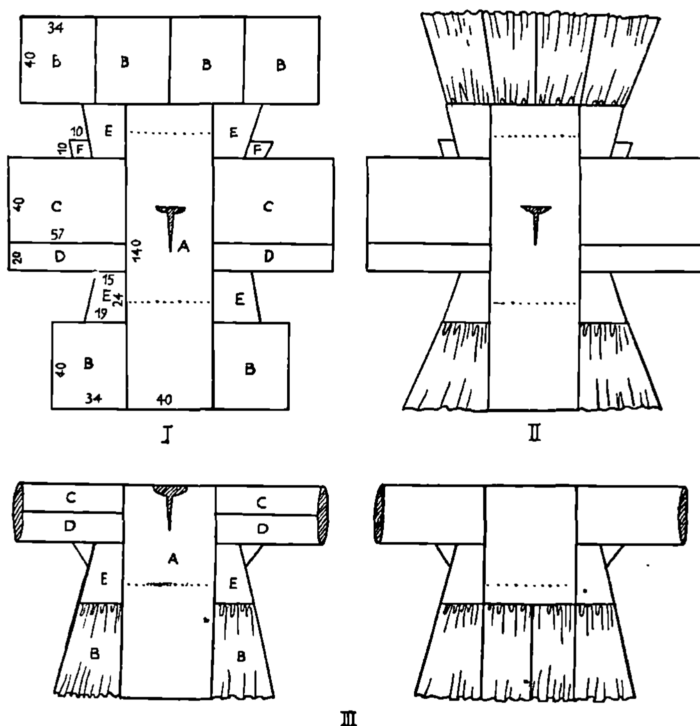
17. *Cămaşa bătrînească cu mîneca largă-Avrig (*a *stanul;* b *clinii;* c *mînecile;* d *fundoaia la mînecă;* e *broasca)*

poalele stanului în partea de jos şi pe clini în partea de sus sub braţ, constituind un fel de ornament-surpriză în timpul jocului, cînd feciorii ridică mîinile. Alte ornamente sînt cele cusute cu arnici colorat, în primul rînd pe guler, şi sub guler în faţă, precum şi împrejurul gurii cămăşii, apoi jos pe mîneci. Atît la gura cămăşii cît şi la mîneci ornamentul se termină cu o cheiţă.

În dezvoltarea ornamentelor de pe cămăşile cu mîneca largă, de la gulerul alb ştipuit cu aţă albă al bătrînilor sau vechiul zig-zag negru simplu al tinerilor, la mai multe rînduri de pui ce formează de pildă motivul de pe mîneci, intervin două elemente: unul de culoare (pe lîngă negru şi puţin roşu se adaugă tot mai mult galben sau portocaliu) şi unul de tehnică, realizarea unor ornamente cu « spărtură » sau — mai rar — adăugarea unor colţişori mici la poalele cămăşii, făcuţi cu igliţa.

Al doilea tip de cămaşă e cel cu pumnaşi, întîlnit la Racoviţa şi Porceşti, unde cămaşa de mire este totuşi cu mîneca largă. Caracteristica principală a cămăşilor cu pumnaşi constă în mîneca prinsă la cap într-un fel de manşetă numită *pumnaşi* la Racoviţa şi *benzi* la Porceşti, lată de 6—10 cm şi aplicată pe încreţiturile foii şi pe fundoaiele mînecii. Ornamentele brodate, dispuse în formă de brăţară pe mînă, acoperă întreaga suprafaţă a acestor manşete ce se încheie cu nasturi. De influenţă străină, acest element este venit aici din zona Făgăraşului, unde « boierii » şi « grănicerii » l-au introdus se pare pe vremea Mariei Tereza, o dată cu cămăşile cu ştrafuri specifice acelei zone.

Atît la cămăşile cu mîneca largă, cît şi la cele cu pumnaşi se obişnuieşte uneori să se facă fustă separată, din giolgiu lat.

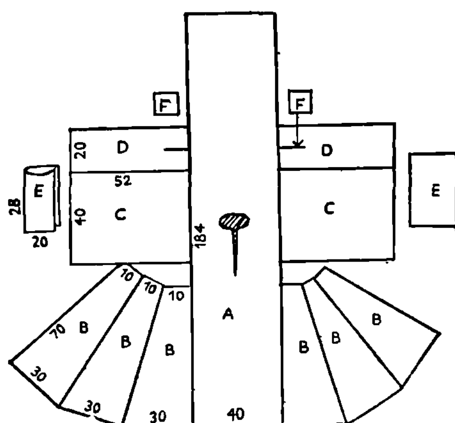


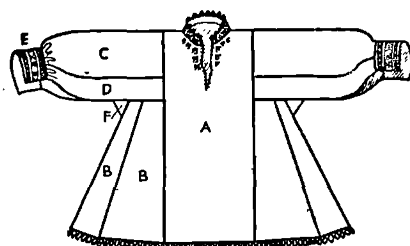
18. *Cămaşa bătrînească cu rochiţă sau fustiţă — Porumbacul de Sus (*a *stanul;* b *cele şase foi pentru rochiţă;* c *mînecile;* d *fundătura la mîneci;* e *clinii din părţi la subsuoară;* f *broasca)*

Cămăşile se poartă peste pantaloni, încinse cu şerpare de piele. Ele sînt în general mai scurte azi decît în trecut, cînd ajungeau pînă deasupra genunchilor.

În lucrările vechi de grafică amintite la început, cămaşa flăcăului din codexul « Siebenbürgische Nationaltrachten» (planşa 27), ca şi a ţăranului romîn (planşa 28) e cu mîneci largi, a celui dintîi avînd ca ornament jos la mîneci un rînd de pui, fiind cămaşă de sărbătoare pentru zi de joc.

Ia cea mai veche, numită aici « bătrînească », este ia cu obinzăli, încreţită la mîneci jos şi avînd aplicată o bucată de pînză îngustă brodată, ce în trecut nu se lega cu băieri. Din pînză de casă, de fuior de bumbac, sau de bumbac curat, iar mai tîrziu din giolgiu, această ie este compusă din « brăţare » (foaia care formează pieptul pînă la brîu), « ciupag » (spatele mai îngust şi de obicei din altă pînză, mai groasă, de fuior), « beata »





19. *Cămaşa cu pumnaşi sau benzi tipică pentru Racoviţa şi Porceşti (a stanul*; b *clinii;* c *mînecile;* d *jumătate foaie pentru mînecă;* e *benzile;* f *broasca)*

(gulerul aplicat) ce uneşte prin încreţitură atît brăţara, ciupagul, cît şi cele două mîneci ce pornesc direct din guler. Sub fiecare braţ, avem o broască mică şi o broască mare formate din cîte un petic pătrat de pînză, prinse într-un chip special. Gura iei la femeile măritate este în partea stîngă. Din brîu în jos, poalele sînt din două foi drepte şi din patru clini scoşi dintr-o a treia foaie. Ornamentele brodate ale acestor ii sînt dispuse în lungul mînecii în două şire negre din umăr pînă la mînecă jos, la obinzală, numite « ciocănele », apoi « puii » cu negru, roşu şi albastru peste umăr, din care se fac în jos alte trei rînduri de « picături » negre, paralele cu ciocănelele. Beata şi obinzala se cos de obicei pe dos în umplutură, pe pînză urzită anume cu fire colorate. Pe încreţitura mînecii, înainte de obinzală se face o broderie simplă numită « luncet ». La aceste ii mai întîlnim, ca şi la unele cămăşi bărbăteşti, « pui aleşi din pînză », în special jos la poale şi sus pe clini, ba chiar şi pe mînecă în partea de jos, înainte de încreţiturile ce se fac la obinzală.

Ia cu obinzăli cunoaşte o variantă zisă ia cu altiţă (purtată se pare mai mult în partea de vest a zonei, la Porceşti). Deosebită prin croiul mînecilor, care se compun din două părţi, una pînă la umăr în jos, « petecul mare », prins de a doua printr-o încreţitură brodată numită « curpen ». Pe lîngă acestea, la marginea inferioară a peticului mic se face o broderie lată numită altiţă. În partea stîngă lîngă gură, cusut de broască de-a lungul mînecii, se aplică de obicei o fîşie de pînză de 10 cm numită « babă », necesară la acest croi special al mînecii. Aceste ii au rar ciocănel şi atunci mai adesea din altiţă în jos, pe lîngă el coborînd şi picăturile. Toată încheietura iilor se făcea cu « cheiţă » neagră. O cusătură specială, numită « mreje », era la spate, cu care se încheia

ciupagul din spate de altiţă şi de broască. Partea din faţă a gulerului se chema de regulă « beată », iar partea din spate « brăţară ». Iile femeilor căsătorite aveau şi sub beată la gît în faţă o brăţară brodată pe încreţitură. La fete brăţara lipsea din cauză că gura iei era tocmai aci, în faţă.

Ia cu obinzăli întoarse e o altă variantă a celor dinainte, avînd mîneca foarte bogată (de un lat şi jumătate de giolgiu), obinzălile fiind aplicate cu faţa înăuntru, pentru ca, purtîndu-se răsfrînt, să apară pe faţă. Ciupagul dinainte se face adesea din două foi încheiate pe mijlocul pieptului, de-a lungul, cu cheiţă sau cu ciocănel cu pui pe lîngă el. Această variantă de ie, cu obinzăli întoarse, se întîlneşte la iile cu altiţă şi la cele cu pui peste umăr. Atît prin croi cît şi prin ornamente, aceste ii ajung uneori la forme ample, bogate. Astfel este ia de mireasă cu obinzăli sau pumnaşi întorşi, de la Racoviţa, la care — pe desen — se observă bine nu numai croiul ci şi dispoziţia ornamentelor. Pe broasca de sub braţ apare brodată iniţiala M a miresei. Această ie are mînecile (a) largi, din cîte trei foi de giolgiu lat de 62 cm fiecare, ciupagul din faţă (b), ciupagul din spate (c), pavele (d) şi broasca (e) tot din giolgiu; foaia din faţă a poalelor (f), din pînză mestecată de bumbac şi fuior, iar cea din spate cu cîte trei clini pe fiecare parte (g), din pînză de bumbac ţesută în două iţe.

Iile cele mai frecvente astăzi sînt cele de tipul cu « flodori » sau « fodori », care au totdeauna mînecile pornite direct din « beată » (guler). Nu se întîlnesc ii cu flodori care să fie şi cu altiţă. Croiul lor este în general acelaşi în toate satele, felul ornamentaţiei diferă însă atît între sate, cît şi în funcţie de vîrstă. Flodorii care-i deosebesc de celelalte ii sînt terminaţi jos la mînecă în formă de manşetă evazată, realizată prin încreţirea mînecii la o distanţă de 10—12 cm de la capăt. Pe această încreţitură se face la iile de sărbătoare şi ale femeilor tinere o broderie zisă « trăsură », sau se aplică la iile femeilor în vîrstă şi în general la iile de zi de lucru o bucată de pînză zisă « betiţă ». Iile acestea din urmă nu au ornamente pe piept, ci numai la guler, pe umăr şi de-a lungul mînecii, iar jos, la terminarea flodorilor, o cheiţă cu negru. Bogat ornamentate, iile fetelor (cu gura la mijloc cele de zi de lucru şi cu gura în partea stîngă, ca la neveste, cele de sărbătoare) au de-a lungul mînecilor, din guler pînă la flodori, cîte 2—3 şire lungi brodate cu negru, numite la Avrig « ciocănele », iar pe piept alte 3—4 ciocănele, cu « flori » pe lîngă ele; peste umăr un rînd de pui, din care — ca şi la iile vechi — pornesc pînă la cot două rînduri de « picături ». La Racoviţa, ciocănelele se cheamă

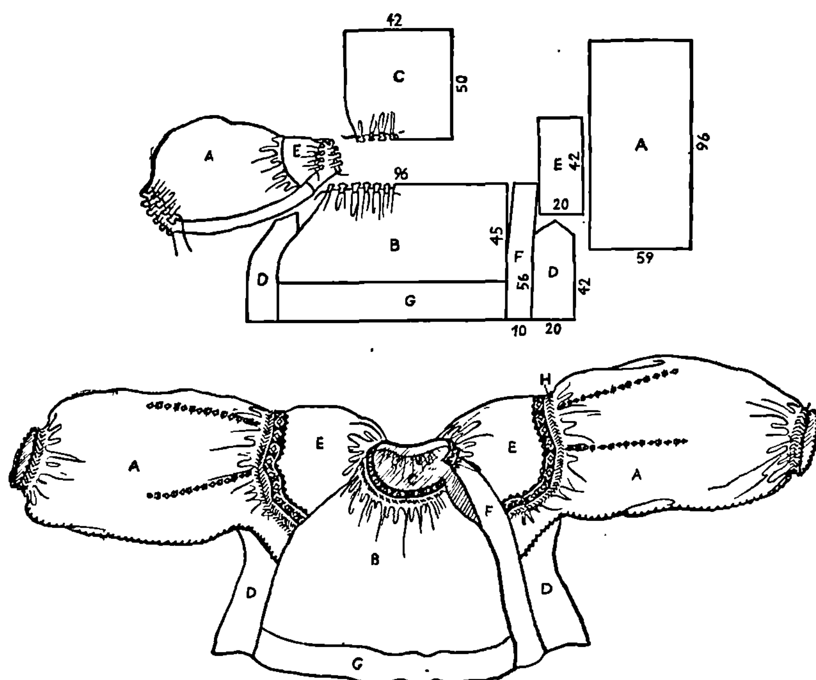
« puricele », picăturile « şîre », iar ornamentele brodate pe piept lîngă puricele se cheamă aici « crăci » (crengi).

Iile cu flodori se încetăţenesc definitiv după primul război mondial. Ele se purtau la început numai de fete, care după ce se căsătoreau le înlocuiau prin ii cu obinzăli. La iile cu flodori a început a se purta, în loc de poale cusute într-una cu cămaşa iei, fustă separată, peste care se pune fustă albă plisată.

Ia de fetiţă are totdeauna gura în faţă, mîneca dintr-o foaie sau — uneori — o foaie şi o fundoaie prelungită sub braţ, care ţine loc de broască, iar poalele numai din două foi. Din guler pînă la flodori are sau un ciocănel sau o « frunză » (broderie spartă) de cumpărat (aplicată), pe lîngă care se cos « crăci ».

După cămăşi şi ii, în categoria pieselor specifice de port, trebuie amintită velitura de cap pentru femei, care este complet diferită de pomeselnecul făgărăşean, şi care în zona Avrigului are forme şi numiri variate, purtîndu-se în chip felurit după sat, vîrstă şi ocazie. Spre deosebire de zona Făgăraşului unde pomeselnecul este încă piesă de uz curent pentru femeile bătrîne din multe sate, velitoarea în zona Avrigului a ieşit complet din port, astfel încît descrierea ei se face pe bază de reconstituire cu ajutorul ultimelor piese aflate la cîte o bătrînă.

Denumirea generală a fost în trecut cea de velitoare. Aşa s-a păstrat pînă azi la Porceşti, Racoviţa şi cele două Sebeşe. La Porceşti, velitoarea s-a purtat pînă în 1925 de către femeile bătrîne. Confecţionate din pînză rară, asemănătoare cu tifonul, cumpărată în prăvălie, lungă de 1,5 m, se lega în jurul capului, iar capetele se vîrau sus pe creştet. La Racoviţa se spune « vălitoare » şi s-a purtat vreme mai îndelungată, iar în ultimul timp numai la marile praznice (Paşti, Crăciun). Înainte, bătrînele umblau şi în zi de lucru cu vălitoarea albă. Babele o puneau « pe sub barbă », nevestele « pe sub corn », iar miresele « peste plete », asemănător cu cîrpa neagră legată la spate. La Sebeşul de Sus s-a purtat la fel velitoare, din pînză fină de cumpărat, ce se cosea apoi cu model la capete, la unul din ele făcîndu-se ciucuri mici din urzeala pînzei. La Avrig, păioara (denumire dată acolo velitoarei) era tot din pînză de cumpărat, brodîndu-se apoi pe margini cu strîmbuleţ roşu şi albastru, la care se adăuga o dantelă fină. La Sebeşul de Sus se punea peste « vălitoare » o păstură de velitoare lungă de 2,50 m. În celelalte sate se purta sub velitoare fie o păstură albă, din material ţesut în casă, fie o căiţă (ex. la Avrig). Căiţa s-a purtat de regulă în cele trei sate din graniţă cu zona Făgăraşului (Porumbacul de Jos, Porumbacul de Sus şi Sărata), unde paralel cu pomeselnecul



20. *Ia cu obinzală și altiță — Porcești (*a *mînecile;* b *ciupagul din față*; c *ciupagul din spate;* d *broasca;* e *altița*; f *baba;* g *nada*; h *curpenul)*

s-a introdus mai ales în cele de pe șosea și un fel de velitoare, numită « silință » la Porumbacul de Jos și « rară » la Sărata.

În cîteva sate, velitoarea se poartă și azi în ziua nunții de către mireasă (de pildă la Avrig după « datul de mînă », peste florile de hîrtie și după cununie « cînd pleacă de la părinți la mire »).

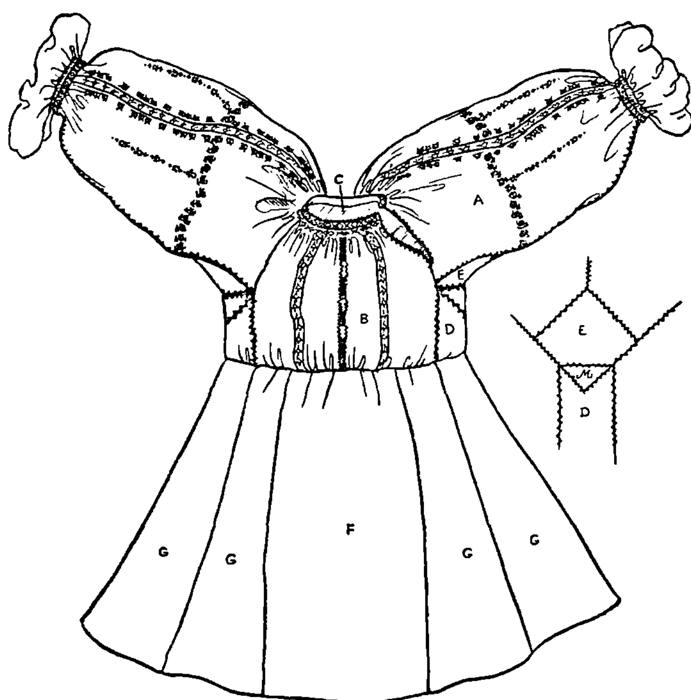
Velitoarea este unul din semnele distinctive ale femeii de curînd căsătorite și în general al nevestelor mai tinere. Cu ocazia cercetărilor pe teren, prin învățătorul Pantelimon Contora din Porcești, am aflat și înregistrat un « cîntec al velitorii », în care e vorba de o tînără căsătorită care își blesteamă ziua cînd și-a pus pe cap conciul de mireasă și velitoarea de femeie căsătorită. Redăm textul întreg al acestui cîntec, ce demonstrează încă o dată, și în legătură cu portul, faptul că folclorul, pe lîngă frumusețea lui intrinsecă, este și un document în care se reflectă cele mai variate probleme și situații din viața poporului.

CÎNTECUL VELITORII *

Tinerea m-am măritat,
ia dăinu, ia dăina. (Refren I)
Ra soacră mi-am căpătat,
ia dăinu, dăinu, dăina. (Refren II)
Ra soacră și rău bărbat. (Refren I)
Cînd da-n cîne, da și-n mine. (Refren II)
În cîne da num-o dată, (Refren I)
Pe mine rupea o lupată. (Refren II)
În cîne de două ori, (Refren I)
În mine de nouă ori. (Refren II)
Dacă văzui treaba-șa, (Refren I)
Pusei secera la brîu (Refren I)
Și trecui peste-un rîu (Refren II)
La o holdiță cu grîu, (Refren I)
Holdiță cu grîu curat (Refren II)
De tăicuțu semănat. (Refren I)
Secerai pînă la prînz (Refren II)
Tot cu lacrimi și cu plîns, (Refren I)
Secerai pîn' la amiazi (Refren II)
Tot cu lacrimi pe obraz, (Refren I)
Secerai pînă pe sară. (Refren II)
Vine soacra ca o bală (Refren I)
C-o pituță susuoară (Refren II)
C-o pituță de săcară. (Refren I)
Ia tu noră și mănîncă. (Refren II)
Nu mănînc, mîncare-aș foc (Refren II)
Dacă n-am avut noroc, (Refren II)
Să fi aruncat conciu-n foc (Refren I)
Conciu și-nvălitoarea (Refren II)
C-așa mi-a fost ursitoarea. (Refren II)

Despre șurțe și crătințe se pot spune multe lucruri. Ceea ce trebuie reținut este faptul că atît « crătința de dinainte » sau « șurțul » cum i se mai zice, cît și « crătința roșie » de la spate sînt piese de mare valoare artistică, în sine, ca și ansamblul costumului.

* Culeasă de la Gîrlea Eleonora, 52 ani.



21. *Ie de mireasă cu pumnaşi întorşi — Racoviţa* (a *mînecile;* b *ciupagul din faţă;* c *ciupagul din spate;* d *pavele;* e *broasca;* f *foaia din faţă de la poale;* g *clinii de la poale)*

« Crătinţa oacheşă » dinainte e formată din două foi, ţesute în ochiuri în patru iţe, din lînă sau păr de culoare neagră sau vînătă (după care se şi numea crătinţă neagră sau vînătă) şi încheiate cu cheiţă sau mreajă cu negru şi culori « cu ştiucu », adică din loc în loc alternînd culorile. Jur-împrejur se face cheiţă şi colţişori, iar jos ciucuri traşi din urzeală. Deasupra ciucurilor, la vreo 5—8 cm se face o vargă aleasă cu sîrmă şi material colorat viu. Cînd e gata se « glăţuieşte » la Sibiu. Se încinge cu şnur sau bentiţă.

« Crătinţa roşie » sau « crătinţa oacheşă » din spate, purtată numai de femeile măritate, se compune dintr-o singură foaie ţesută în război în două iţe, din lînă, « diamant » şi « păr », pe urzitură din aţă. Cele « roşii » au vărgi ţesute dese şi alesături în toate culorile, avînd roşul predominant; la cele oacheşe predomină negrul şi galbenul. Jur împrejur se face cheiţă, iar jos se împletesc un rînd de « ciucuri pe chelteu » din toate culorile folosite în cîmpul ţesăturii.

Crătința din față e de obicei mai lungă, uneori se face din trei foi. Deosebirile între vîrste, la crătințe, se observă în finețea mai mare a materialelor și în bogăția ornamentului la cele tinere, și într-un motiv mai simplu la cele bătrîne, de pildă la « ochiul » de jos în față. Femeile bătrîne poartă atît în față, cît și la spate, crătințe negre.

Crătințe roșii mai poartă astăzi « surorile miresei » (un fel de domnișoare de onoare). La Sebeșe, crătința roșie este și obiect ritual la nuntă, căci pe fața de culme pe care o duce mireasa la casa nouă se pune o pereche sau mai multe de crătințe roșii și un brîu roșu. La Porcești, ultimele crătințe roșii erau țesute numai pînă la jumătate, de unde erau lăsate să atîrne în jos firele urzelii ca niște franjuri. De altfel, aici aceste piese au dispărut, ultima care s-a mai păstrat pînă acum cîțiva ani era împrumutată în sat, pe rînd, la mirese.

Încheind această prezentare sumară a unora din cele mai caracteristice piese din portul satelor grupate în jurul Avrigului, putem conchide că ele definesc din plin un port local specific cu reale calități practice și artistice.

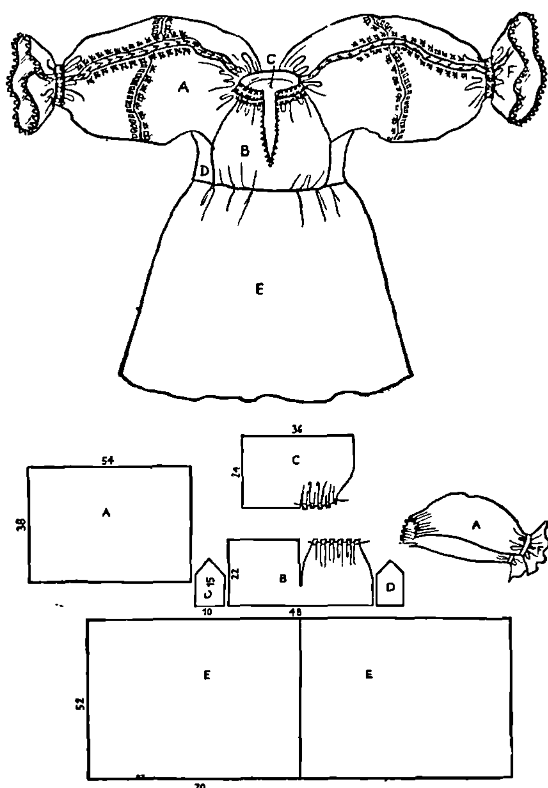
VALOAREA SOCIALĂ ȘI ARTISTICĂ A PORTULUI DIN ZONA AVRIGULUI

Compoziția portului din zona Avrigului, supusă unor reguli precise, atît în ceea ce privește numărul, ordinea și mărimea pieselor la bărbați și femei, tineri și bătrîni, cît și în ceea ce privește prescrierile protocolare condiționate de diferitele ocazii, obiceiuri sau situații, precum și de anotimp, dau acestuia în ansamblu un stil propriu și posibilități mari de dezvoltare. O nesfîrșită varietate se constată mai ales în ornamentica portului, realizată în parte prin motive țesute, dar mai cu seamă prin motivele cusute ce se numără cu sutele în fiecare sat și care joacă un rol principal în procesul viu de înnoire a portului popular.

Avînd în vedere aceste aspecte, cît și funcția de bază a portului, ca îmbrăcăminte, cîteva concluzii asupra valorii sale sociale și mai ales artistice se impun de la sine.

De la prima vedere se constată că piesele groase de lînă sau cînepă și bumbac, lucrate în casă, erau și aci în trecut comune, unele chiar identice la bărbați și femei, rostul lor originar fiind acela de apărare împotriva intemperiilor. Buboul, recălul, gluga, pieptarul, cioarecii, opincile și călțunii etc. aveau tocmai acest rost. Unele din ele au dispărut ori s-au transformat mai repede decît în zona Făgărașului, datorită influențelor

numeroase venite de la oraş încă în secolul al XIX-lea. Aşa se face că zecile de instalaţii industriale textile de tip arhaic (piue, vîltori etc.) dispar mai devreme decît la Făgăraş, iar cojocari — cum am constatat — mai sînt doar doi-trei, dintre care unul singur lucrează pieptare înflorate. În locul pieselor vechi dispărute apar altele noi, cum e bunda în costumul femeilor tinere în loc de bubou, sau jacheta în locul recălului, ori androcul ca fustă. Din piese ale costumului de sărbătoare, acestea trec în costumul zilnic.



22. *Ie de fetiță cu flodori şi pui peste cot — Sebeşul de Sus (*a *mînecile;* b *ciupagul din față;* c *ciupagul din spate;* d *broasca;* e *poalele din două foi;* f *flodorii*

Costumul apare aci, multă vreme, ca port sărbătoresc naţional specific, datorită în parte atitudinii ostile a populaţiei romîneşti faţă de influenţele orăşeneşti şi în general faţă de orice influenţe din altă parte. Într-adevăr avrigenii şi satele din jur au cultivat portul lor popular cu mîndrie, ca un port naţional.

În numeroase cazuri de înlocuire a materialelor de casă cu cele de fabrică s-a păstrat culoarea şi aspectul pieselor vechi (de pildă la şurţele negre făcute din postăvior fin de fabrică, lucrat la Cisnădie). Prelucrarea materialelor de fabrică la cămăşi şi ii s-a făcut în mod critic, în sensul creator, materialele fiind folosite pentru a îmbogăţi piesele, păstrînd însă linia veche a croiului şi dispoziţia ornamentelor, amplificîndu-le totodată pe amîndouă.

Portul răsfrînge, cum am văzut de atîtea ori, ocupaţiile populaţiei. Dacă gluga avrigenească aminteşte vechea ocupaţie a păstoritului,

punga boştinăriţelor este un element local legat direct de meşteşugul practicat numai de două sate (cele două Sebeşe) aici în sudul Transilvaniei.

Stările sociale vechi sînt mai puţin transparente în portul de aci decît în zona Făgăraşului, datorită condiţiilor social-economice, cu totul diferite, căci în satele acestea nu au existat iobagi (cu excepţia celor trei de la est). Stratificarea socială apare în mod clar în întreg costumul, prin deosebirile ce se constată între cel de om sărac sau de chiabur, în primul rînd în materiale şi în al doilea rînd în ornamente. Cu cît ne apropiem de prezent, constatăm o unitate mai mare.

Pe generaţii şi sexe, diferenţieri există în mod curent şi normal. Fără a le repeta, trebuie să subliniem cîteva mai importante. Tineretul foloseşte cu prisosinţă orice prilej pentru a îmbogăţi costumul de sărbătoare. Astfel feciorii îşi împodobesc pălăriile lor negre cu borul mic, acoperindu-le aproape în întregime cu şiruri de berte, mărgele, ciucuri etc., schimbînd însă îndată ce se căsătoresc această pălărie cu una neagră simplă. Cei ce au fost recrutaţi pentru armată, pînă la încorporare poartă o vîstră mare din pene de păun, ca semn distinctiv. Fetele, înainte de a se adopta crătinţele săliştene şti obişnuite, nu purtau la spate nimic peste poalele albe. Ele puneau crătinţa roşie numai ca neveste tinere. Am văzut că aceasta s-a păstrat pînă azi ca piesă de ceremonie şi ca piesă rituală. La femeile căsătorite se adăuga în trecut velitoarea ca semn al schimbării situaţiei civile. De asemenea, menţionăm ia cu gura în stînga. Purtatul obligatoriu al buboului de către miri la biserică în ziua nunţii s-a practicat pînă nu demult. Tot un costum special de ceremonie este cel al călăraşilor la nunţi, cînd piesele de podoabă abundă pe oameni şi pe cai.

Costumul de sărbătoare, asemănător ca structură cu cel de lucrătoare, se deosebeşte mult de acesta prin elementele lui decorative, prin podoabe. Costumul de lucru e mult mai simplu, o simplitate care nu e lipsită însă de eleganţă, aşa cum se poate vedea pe întreg şesul de la poalele munţilor, la lucru (la sapă, la fîn sau la coasă), la grupurile de ţărani şi ţărance. A te îmbrăca şi a merge prin sat în zile de lucru « chitită » de sărbătoare — cum se zice la Porceşti — este un fapt ruşinos, pentru că oamenii de aici au învăţat să folosescă din plin toate zilele de lucru.

Frumuseţea portului în zona Avrigului este o calitate de bază a lui. Ea e urmărită în chip conştient, cu inteligenţă şi îndemînare în costumul celor bătrîni, şi cu atît mai mult în cel al tinerilor, atît în vechiul port cît şi în cel nou, ce trece tot mai mult sub influenţa Săliştei. Tendinţa de a îmbogăţi piesele prin croi se face în direcţia reliefării calităţilor

fizice ale oamenilor. Împrumuturile de la un sat la altul al unor piese ce poartă apoi denumirea celui de baştină (de pildă şurţ săcădăresc, brîu boicean, ie avrigenească etc.) denotă bogăţia portului şi specificul variat al fiecărui sat, specific de care sînt mîndri oamenii de aci.

Portul de vară, strălucitor de alb, aduce pe prim-plan ornamentele ţesute şi brodate, în care se vădeşte măiestria deosebită mai ales a femeilor din Avrig, dar şi a celor din satele din jur. În ansamblul costumului, pe cîmpul alb al pînzei, pieptarele roşii ca şi suprafeţele închise (negre sau vinete) ale vestelor şi şurţelor nu pun în umbră arta alesăturilor ce intervin ca nişte accente pe şurţe şi crătinţe, pe cămăşi şi ii, sau chiar pe poale, înviorînd şi făcînd să vibreze discret costumul. Broderiile pieselor au un rol mai precis, ele dau linie costumului, împart şi subliniază hotărît cîmpii. Prin varietatea mare de motive şi prin cromatica lor, prin tematică chiar — dacă putem zice aşa — broderiile de aci contribuie ca piesele de port să fie cu adevărat, în majoritatea cazurilor, mici opere de artă.

Studiind cele aproximativ patru sute de modele de broderii colecţionate la Muzeul Brukenthal, din satele Avrig, Sebeşe, Racoviţa şi Porumbacul de Jos, se pot afla lucruri interesante, în ceea ce priveşte originea şi tema motivelor, tipul de stilizare, ca şi arta de a folosi culorile, caracterizînd gustul local şi reflectînd în bună măsură modul de viaţă.

Originea motivelor în broderiile de aci este îndeobşte, dacă nu aproape exclusiv realistă, inspirată din natură. Denumirea motivelor nu este, tocmai de aceea, întîmplătoare. Categoria motivelor fitomorfe, care redau vegetale (plante, flori etc.), este cea mai mare. Din cele mai frecvente menţionăm: florile (ochiul-boului, bujorii, macul, trandafirii, crinii, florile de fragi, mugurul, boboceii etc.), frunza viei în numeroase variante (simplă cu strugure, cu cîrcei, cu viţă etc.), vîrful bradului sau brăduleţul, curpenul, ferigile, iedera, volbura, ghinda, trifoiul. O altă categorie, bine reprezentată, este a motivelor zoomorfe cum ar fi: caprele, puiculiţele, cornițele, rădaşca, gîndacul, ganga, melcul, păianjenul, racul, fluturele, vrabia, musca etc. Foarte rare sînt motivele cu caracter antropomorf (ex. ochiul-doamnei). Categoria celor ce reprezintă obiecte materiale (unelte uzuale, obiecte cu sens în viaţa socială) este mare şi variată (buzduganul, lacătul, bănuţii, zăluţa, vîrtelniţa, bumbii, cîrligele, foarfeca, ciocănelul, grebla, gardul, podul, paharul, cupa, pieptenele, căruţa, sania, diplele, vioara etc.). Simboluri reprezentate găsim relativ puţine (steaua, crucea, calea muntelui, cărăruşe etc.) însă destul de frecvente. O grupă mare o constituie aceea a «şirelor» şi «puilor», în accepţia generală de motiv sau ornament, şi care de multe ori se întregeşte cu

indicarea tehnicii în care se lucrează sau a locului ce-l ocupă pe piesă (şir, şebac, pui de patru, pui în strîmb, pui în ochiuleţe, pui pe muşte, pui pe lîngă cărare, puiul din cheiţă etc.). Menţionăm în treacăt că dintre tehnici cea numită « în cruci », fără a fi singura, este totuşi aşa de răspîndită, încît celelalte par inexistente. Tehnica cusăturii în cruci are şi ea unele variante (în cruci şi linii, în cruci şi zoiege, în cruci şi pe fir, în cruci şi muşte, în cruci şi dusori etc.). Dintre celelalte tehnici am întîlnit: lucrat pe dos, brînelul, peste muchie, cu urzitură şi ajur.

În ceea ce priveşte locul ornamentelor pe piesele de port, în afară de cele arătate pînă acum, este necesar să precizăm că, de obicei, motivele se folosesc diferit, unele la piesele de port bărbăteşti, altele la cele femeieşti, unele la tineri, altele la bătrîni, apoi că ele sînt destinate precis unui anume loc pe piesă (pe umeri, de-a lungul mînecii, pe piept, la guler etc.). O lucrare specială a ornamenticii portului ar trebui să adîncească această problemă în viitor.

Oprindu-ne puţin şi asupra calităţilor de culoare ale broderiilor din portul zonei Avrigului, cea dintîi constatare ce se impune este frecvenţa unui acord sobru, în care negrul este întrebuinţat ca dominantă sau cîmp, folosind roşul (mai ales în trecut) sau albastrul pentru a încălzi sau lumina motivul. Culorile dozate subliniază ritmul şi alternanţa figurilor, folosindu-se de obicei în aceeaşi compoziţie două motive. Acest lucru e necesar pentru majoritatea motivelor ce sînt concepute ca şire sau ca bloc (de pildă în « ciocănelele » iilor femeieşti). În motivele ce se rezumă la două tonuri, roşu şi negru (de pildă într-unul din cele şaisprezece modele ce le redăm în planşele lucrării, selecţionate din cele peste patru sute cercetate), aflăm deplin realizat principiul legii decorative de alternanţă şi repetiţie. În modelul respectiv, creatorul popular a mers cu pată de roşu şi pată de negru şi cu tuşă de roşu şi tuşă de negru, realizînd cele două dileme bogat, fără a se rezuma la simpla alternanţă a petei de negru cu tuşa de roşu, sau pata de roşu şi tuşa de negru. Motivul este echilibrat, armonizarea făcîndu-se în mod egal. Motivul fiind dinţat, subliniază elementele şi le leagă în acelaşi timp de fond. În alt model, realizat numai într-o culoare (negru), avem un ritm infinit, cu vîrfurile moderate ale aceleiaşi forme ce se repetă mereu.

Şirele negre caută în mod obişnuit un echilibru între motivul central şi cele anexe subordonate.

Uneori însă exagerarea motivelor de pe marginea « ciocănelelor » duce la o lipsă de echilibru, întregul apărînd destrămat. Între culori, galbenul, folosit din ce în ce mai mult de vreo două decenii încoace, mai

cu seamă la cămăşile bărbăteşti din Racoviţa, dă adesea naştere la raporturi indecise. Este aici urma vădită a unei influenţe dirijate, în perioada dintre cele două războaie mondiale, cînd o serie de cu·oane — în numele diferitelor asociaţii culturale — ca şi unele din « caietele cu modele » alterau gustul cu « modele » hibride.

Revenirea permanentă a acordurilor pe negru, cu motive suple şi variate, în care răzbate mereu nevoia de lumină şi căldură (prin roşu, albastru, galben sau oranj), trădează un fond liric. Tehnica variată, echilibrul între gol şi plin, frumos aerisit, tratarea delicată a motivelor, cu impresii uneori de filigran (aşa cum se vede în alt motiv reprodus în planşele lucrării de faţă), toate la un loc ne apropie şi mai mult de calităţile portului popular şi ne dezvăluie încă unul din aspectele lui de incontestabilă valoare artistică.

Desigur că o lucrare de artă populară nu poate epuiza toate feţele problemei portului dintr-o zonă întreagă. Punînd însă în lumină caracteristicile sale de bază şi calităţile artistice, cristalizate în timp, ca urmare a relaţiilor social-economice, a cadrului natural şi a celorlalte condiţii în care s-a dezvoltat, el poate satisface totuşi atît curiozitatea turistului cît şi pe cea a cercetătorului de specialitate.

Portul popular din zona Avrigului, reflectînd modul de viaţă al poporului din această parte a ţării şi fiind o mărturie vie a calităţilor sale artistice, îndeamnă pe toată lumea la cunoaşterea şi valorificarea acestor creaţii ca o datorie patriotică în înţelesul superior al cuvîntului.



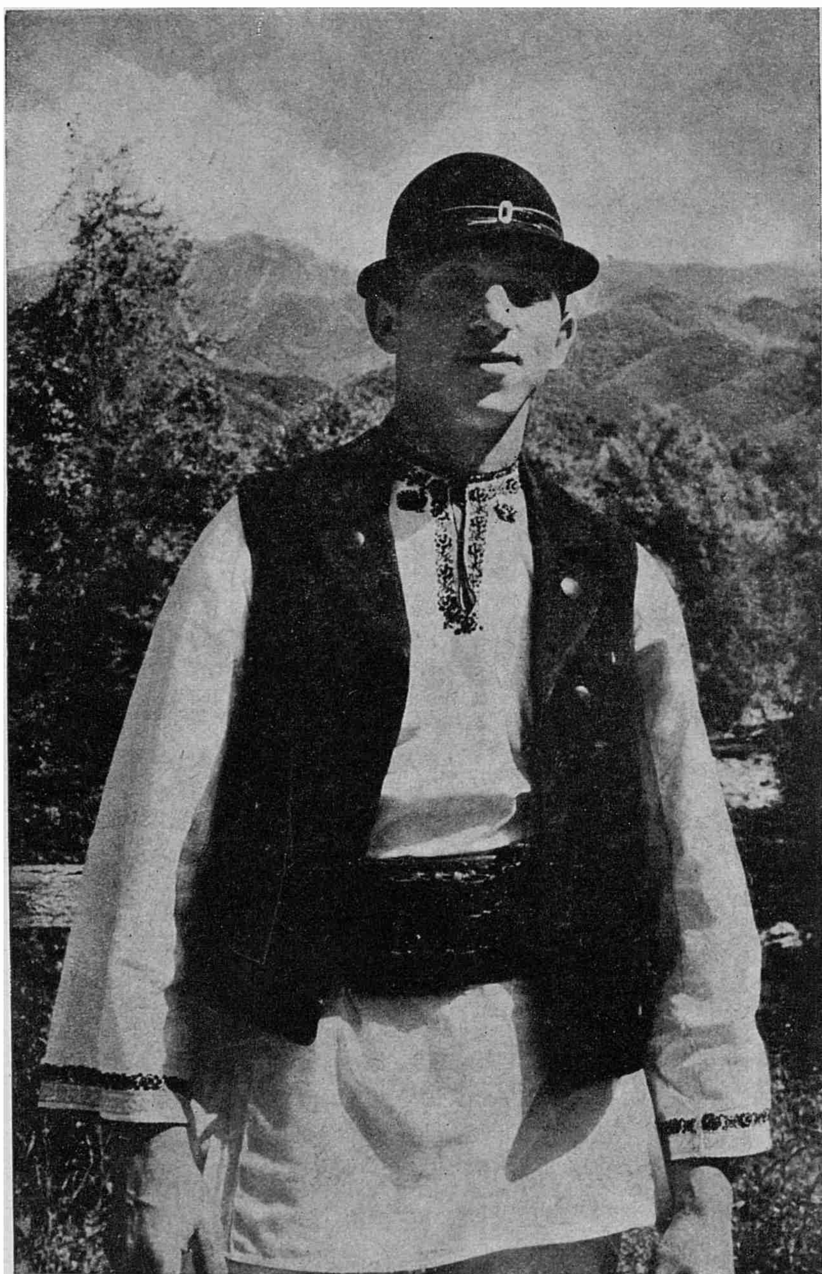
23. *Grup de femei întorcîndu-se de la cîmp*



24. *Copii (băiețandri) din Racovița în port de vară*

25. *Fetițe de 5—7 ani în port național — Racovița*

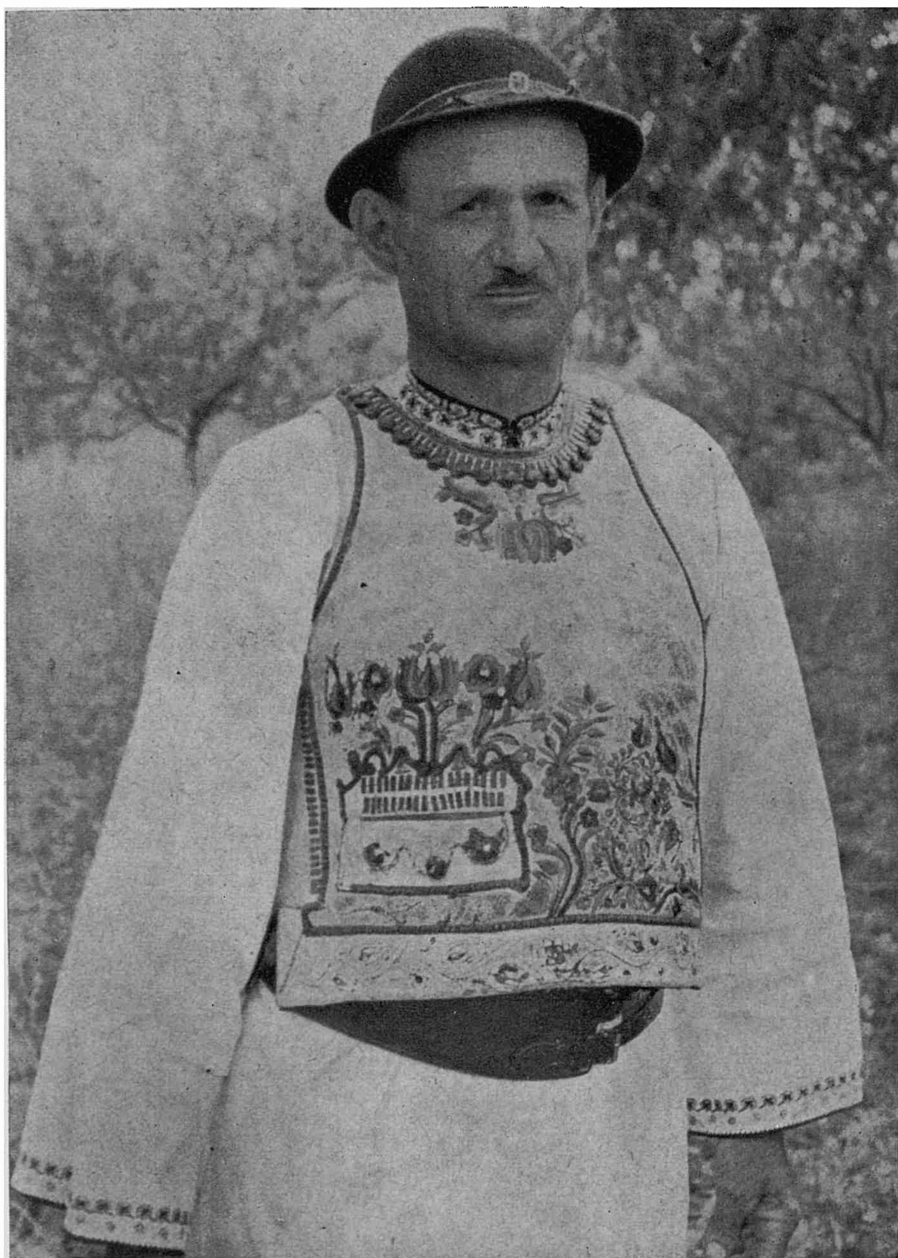




26. *Flăcău în port de sărbătoare — Sebeşul de Sus*

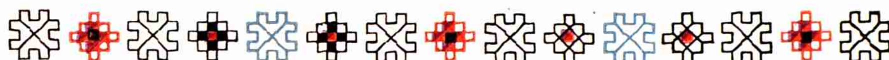


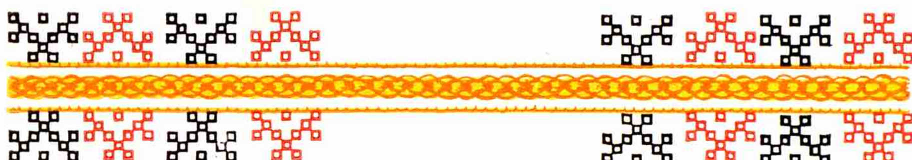
27. *Femeie tînără în port de sărbătoare — Sebeşul de Sus*

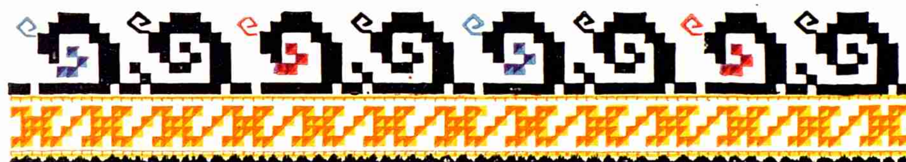


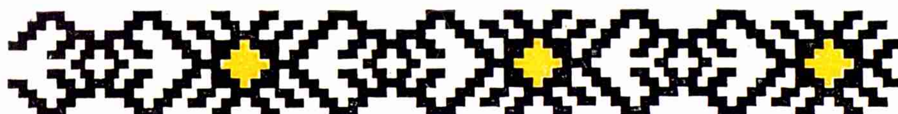
28. *Bărbat în port de vară*







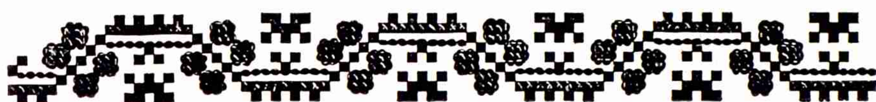




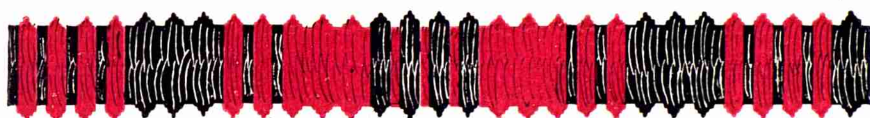


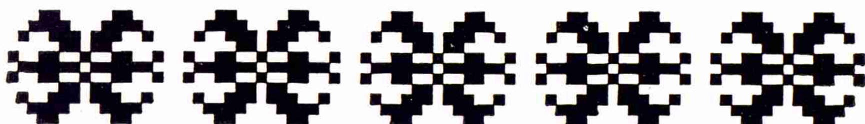
I. a) *Cusătură pentru obinzeli ce se aplică la partea de jos a mînecii pe încrețitură, numită « măghiranul mare », lucrată în știpuială, iar brînelul împletit.* b) *Picături numite « cele crețe », de-a lungul mînecii cîte două-trei rînduri din umăr în jos, lucrate știpuit pe două fire.* c) *Sebac pe mijlocul mînecii între ciocănele, lucrat în rupt împuns și știpuială.* d) *Cusătură la mînecă de cămașă bărbătească, pe tivul de jos, lucrată în cruci pe două fire.* e) *Luncet de unsprezece numit « albină », pe mînecă lîngă mreje, lucrat urzit.* f) *Beată pe dos, la ie la gît, lucrată pe trei fire.*

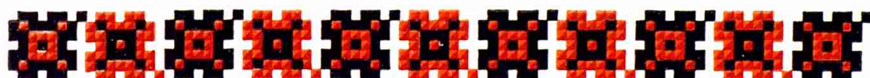




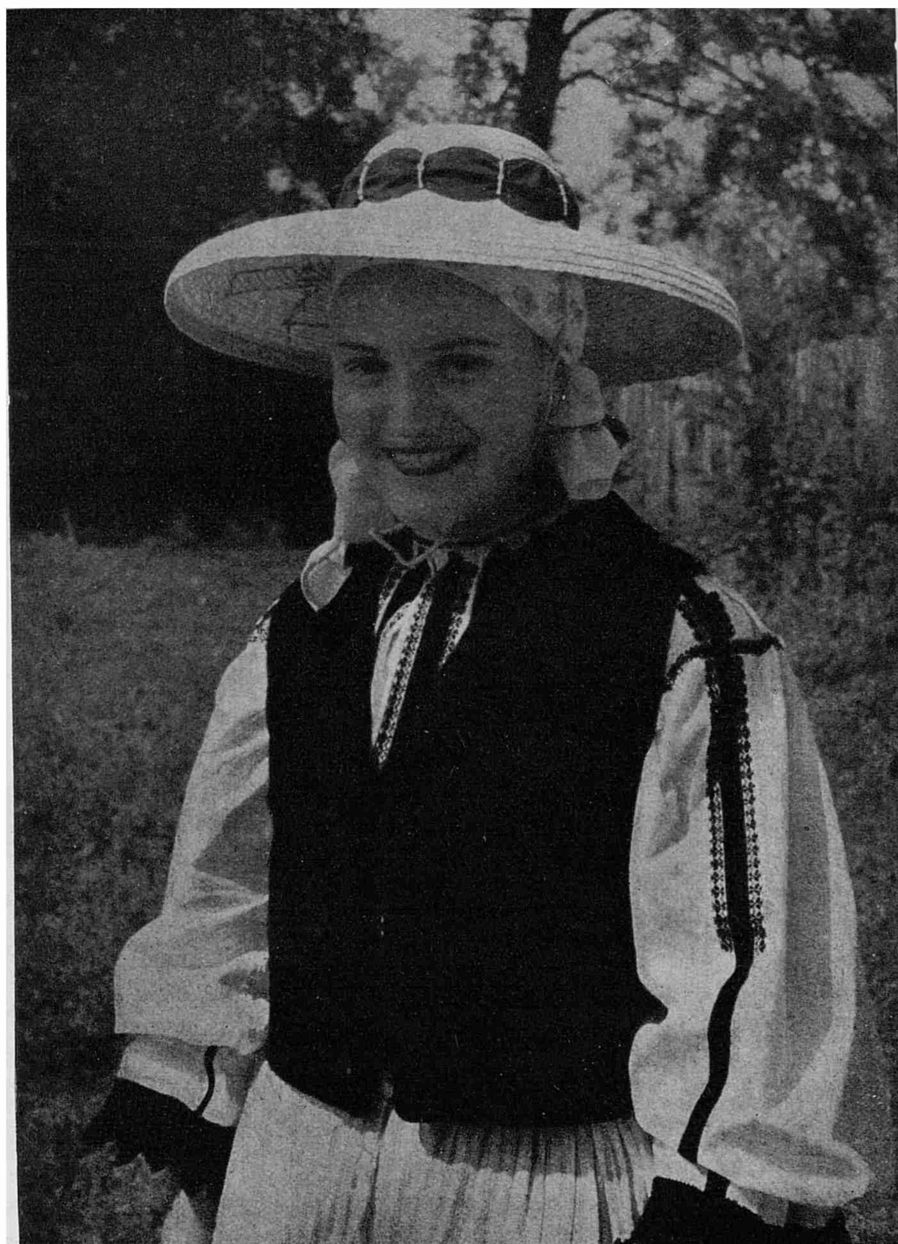








II. a) « *Unghiuțe* », *cusătură folosită în lungul mînecii la ie, lucrată pe dos.* b) *Cusătură numită « pieptem și pui ocoliți »*, *pe mînecă la ie, lucrată în muște și știpuială.* c) « *Beată urzită și umplută* », *cu brînel folosit la guler de ie, lucrată pe dos, ducînd fiecare fir pînă în cap.* d) *Ciocănel colțat, pe mînecă în lung, la ie, lucrat pe douăzeci de fire.* e) *Cusătură numită « rădașcă sau gîndac », folosită ca rîu pe mînecă la ie, lucrată în cruci pe două fire.* f) *Puii cei trufași de la o ie de mireasă, peste umăr, lucrați în cruci pe două fire.*



29. ***Pălăria de paie se poartă peste cîrpă, oricînd vara, atît sărbătoarea cît şi în zilele lucrătoare — Racoviţa***



30. *Intîlnire de rămas bun pe uliţa satului. Flăcăul recrut poartă «păune» din pene de păun*



31. *Pereche în port de sărbătoare, vara*



32. *Femei tinere cu velitoare, pieptare din piele şi ii săliştenești — Racovița*



33. *Femeie cu pălărie de postav şi glugă avrigenească peste umeri*

34. Fete şi neveste tinere din Sebeşul de Sus la marginea satului, sub muntele Surul. Două din ele poartă crătinţe învărgate, iar alte două, crătinţe şi laibăre negre

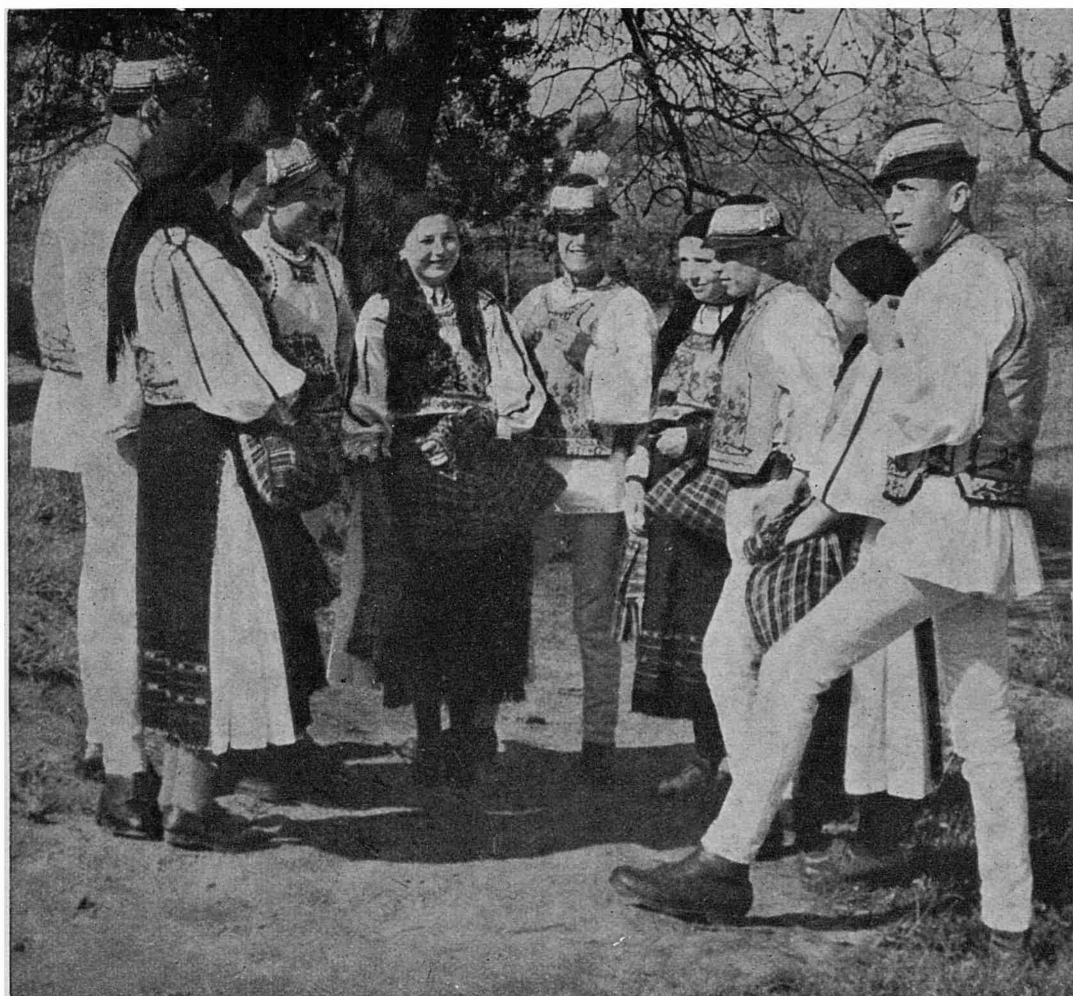




35. *Feciori din Avrig cu piese de port specifice (pălării bogat ornamentate, pieptare de piele, cîrpe de şerpar, cioareci de vară strînşi pe picior etc.)*



36. *La joc, sărbătoarea, în Porumbacul de Sus*



37. ***Feciori şi fete din Avrig, în port de vară***

38. *Venind de la tîrgul din Avrig, femei tinere și bătrîne*

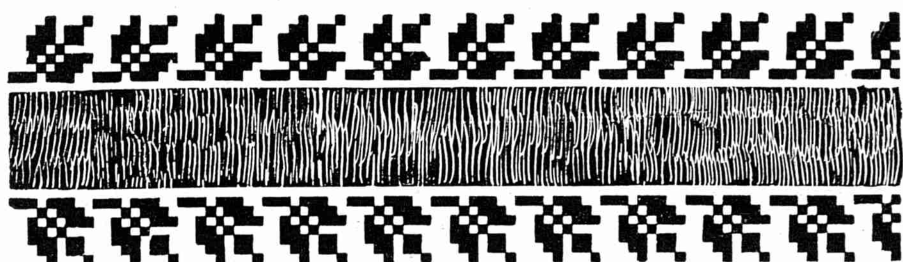




39. *Călăraşi de nuntă la Avrig, în port special de ceremonie. (Atît feciorii cît şi caii sînt bogat împodobiţi.)*

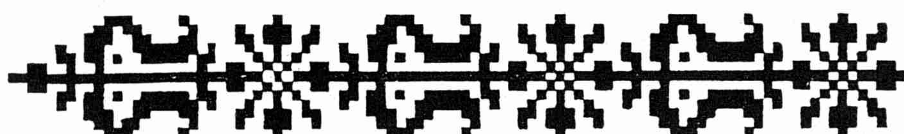
40. *Bătrîni din Racovița în port tradițional vechi*















III. *(alb-negru)* a) *Puii cu frunza de vie cea mică, peste umăr la ie, lucrați în toiege și muște pe două fire.* b) *Cusătură zisă « rădașcă și stea dublă » folosită pe mînecă cu rîu, lucrată în cruci pe trei fire.* c) *Picături « steaua și paharul », pe mînecă la ie, paralel cu ciocănelul, lucrate în cruci pe două fire.* d) *Luncet « zăluță », pe mînecă la fodori, la ie, lucrat urzit pe dos.* e) *Ciocănel colțat, aplicat pentru încheiat mîneca sub braț, lucrat pe față în formă de bentiță cu ață multă.* f) *Ciocănel cu vîrful bradului, de-a lungul mînecii la ie, lucrat în cruci pe două fire, iar ciocănelul în linii.*



IV. *Pieptar femeiesc*



V. *Pieptar bărbătesc*



41. *Pereche din Avrig în port de sărbătoare*



42. *Două surori, femei bătrîne din Porumbacul de Jos; cea din stînga îmbrobodită aşa cum se gătesc azi numai bătrînele cînd mor*

43. *Femei bătrîne în port obişnuit astăzi sărbătoarea — Racoviţa*





44. *Bătrînă din Avrig cu bubou negru şi păstură cu flori roşii pe cap*



45. *Bătrînă din Racoviţa cu ie cu obinzăli întoarse şi pieptar bătrînesc*



46. *Bătrînă din Porumbacul de Jos cu păstură făcută cu corn*



47. *Bătrîn cu recăl hoizăresc şi pieptar crepat*



48. *Interior de casă țărănească din Porumbacul de Jos*

BIBLIOGRAFIE

1. **Aron Nicolae,** *Monografia bisericilor, şcoalelor şi reuniunilor romîne din Făgăraş,* 1913.

2. **Bărbat Alexandru,** *Dezvoltarea şi structura economică a Ţării Oltului,* Cluj, 1938.

3. **Barbul Eugen,** *Costume romîneşti din veacul al XVII-lea,* Cluj, 1935.

4. **Bieltz E. A.** *Neue Widerkleider — und Mahlzeiten Excess gerichtete Synodalverordnung* (1750), în « Transilvania », anul II, Sibiu, 1862.

5. **Bogza Geo,** *Cartea Oltului,* Bucureşti, 1945.

6. **Borzea Nicolae,** *Organizarea romînilor olteni în oraşul Făgăraş din Ţara Voievozilor Romîni,* Făgăraş, 1925.

7. **Boureanu Radu,** *Prin Ţara Făgăraşului* (în « Îndrumătorul cultural », anul VIII, sept. 1955, Nr. 9, pag. 42—94).

8. **Bunea Augustin,** *Stăpînii Ţării Oltului,* Academia Romînă, Discursuri de recepţiune, Bucureşti, 1910.

9. **Caramelea Vasile,** *Composesoratele de foşti iobagi din Ţara Oltului* (în « Sociologie romînească », an V, 1943, Nr. 1—6, pag. 160—171), Bucureşti, 1943.

10. **Comşa Dimitrie,** *Din ornamentica romînă.* Album artistic reprezentînd 284 broderii şi ţesături, Sibiu, 1904.

11. **Cosma Minerva,** *Album de broderii şi ţesături romîneşti,* Sibiu, J. Drotleff (fără dată).

12. **Densuşianu Nicolae,** *Monumente pentru Istoria Tierei Făgăraşului,* Bucuresci, Tipografia Academiei Romîne, 1885.

13. **Focşa Gheorghe,** *Ceata feciorilor din Drăguş. Contribuţii la definirea unităţilor sociale* (în manuscris).

14. **Fruma Ioan,** *Problema universităţii săseşti şi a instituţiei celor şapte juzi,* Sibiu, 1935.

15. **Frunzetti Ion,** *Motive originar naturaliste în geometrismul artei decorative.* Bucureşti, « Revista Fundaţiilor », Nr. 8, august 1943, pag. 355—365.

16. **Haneş Vasile,** *Din Ţara Oltului,* Bucureşti, 1921.

17. **Ionică Ion I.** *Dealul Mohului, Ceremonia agrară a cununiei în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1943.

18. **Iorga Nicolae,** *Amintiri din Ţara Oltului* (conferinţă ţinută la Făgăraş), Vălenii de Munte, 1936.

19. **Irimie Cornel,** *Relaţiile sociale din Ţara Oltului.* Teză de doctorat, 474 pag. (manuscris, Bucureşti, 1948).

20. **Irimie Cornel,** *Portul popular din zona Făgăraşului, Ţara Oltului,* ESPLA, 1957.

21. **Leonhard Joseph,** *Die Bewohner Siebenbürgens,* Sibiu 1816 (manuscris, 102 file, din care 43 desene în culori la Muzeul Brukenthal).

22. **Literat Valer,** *Din Ţara Oltului,* Braşov, 1938.

23. **Maior Dr. George,** *Politica agrară la Romîni* (cap. *O anchetă în plasa Şercăii*), Bucureşti, 1906.

24. **Meruţiu V.,** *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş pînă în Banat. Evoluţia teritorială,* Cluj, 1929.

25. **Meteş Ştefan,** *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările Romîne în Ardeal şi Ungaria,* Arad, 1925.

26. **Meteş Ştefan,** *Viaţa bisericească a Romînilor din Ţara Oltului,* Sibiu, 1930.

27. **Meteş Ştefan,** *Contribuţii nouă la Istoria Romînilor din Ţara Făgăraşului în veacul al XVII-lea,* în « Analele Academiei Romîne », Bucureşti, 1942.

28. **Meteş Ştefan,** I. *Trecutul Ţării Oltului,* II. *Trecutul satului Drăguş* (în colecţia *Drăguş, un sat din Ţara Oltului.* Edit. Institutului Social Romîn), Bucureşti, 1945.

29. **Moldovan Silvéstru,** *Ţara noastră,* Sibiu, 1894.

30. *Ordinele senatului din Sibiu* de la 1701 şi 1741, în legătură cu veşmintele, în « Arhivele Statului Sibiu », în « Magistratsakt 60/1701 », resp. « Magistratsprotokoll 1/1771 ».

31. **Popa Pr. Octavian,** *Făgăraşul sub domnii munteni,* Făgăraş, 1935.

32. **Puşcariu Ioan,** *Două documente privitoare la revolta boierilor din Ţara Făgăraşului* (1508—1510), Bucureşti, 1910.

33. **Şchiopul Iosif,** *Ţările romîneşti înainte de secolul al XV-lea—XVI-lea,* Bucureşti, 1945.

34. *Siebenbürgische Landestrachten,* acvarele din sec. XVIII, de un pictor necunoscut, cuprinzînd 90 planşe. (Col. Dr. J. Bielz.)

35. *Siebenbürgische Nationaltrachten. Sammlung von 39 Kostümbildern in Guaschmalerei, z. T. mit Gold gehöht, darstellend Landsleute aus Siebenbürgen und der Walachei in ihren verschiedenen Nationaltrachten* (Codex original, cuprinzînd planşe din a doua jumătate a sec. XVIII, Col. Dr. J. Bielz).

36. **Stan Const.,** *Şcoala poporană din Făgăraş şi de pe Tîrnave* (vol. I), Sibiu, 1928.

37. **Turcu Ioan,** *Excursiuni pe munţii ţerei Bîrsei şi ai Făgăraşului...* Descrieri întregite cu schiţe istorice despre castelele din Ţara Făgăraşului, Braşov, 1898.

38. **Szaderzky Dr. B. I.,** *Apafi Mihály fejedelem udvartavtása,* Budapesta, 1911, pag. 138—140.

GLOSAR

1. *Androc, androcel.* (Germ. U n t e r r o c k, sas. O n d e r r o c k şi A n d e r r o c k, în ruteană a n d a r a k): Fustă de postav cu desen în pătrăţele, negru, roşu, verde, vînăt; cea de sărbătoare cu panglici înguste de catifea aplicate la poale. Androcul de zi de lucru e din postav sau pănură ţesută în casă.

2. *Babă.* (Paleoslav b a b a): Fîşie de mînecă de broască, din pînză lată de 10 cm, care se aplică pe partea stîngă lîngă gura iei vechi cu altiţă, cusută de-a lungul pieptului.

3. *Barşon.* (Ardelenism, ung. b á r s o n y): Bucăţi de catifea colorată cu care se împodobesc pălăriile feciorilor (zona Avrigului), sau se folosesc prin aplicaţie pe piesele de port de iarnă, ca de ex. la recăle şi bunde (zona Făgăraş).

4. *Beată,* literar *bată.* (Lat. v i t t a): Bucată de pînză urzită şi brodată pe dos, prin umplutură; se aplică pe gulerul încreţit la cămăşi.

5. *Bete (biete* sau *berte).* La singular b a t ă (lat. v i t t a: panglică, derivat b e t e l i e): Ţesute în război sau cu scîndurica, din lînă sau lînică, de dimensiuni şi culori diferite (cele vechi late de 10—20 cm, cu roşu mai mult, cele noi mai înguste şi cu albastru, verde, vînăt, roşu etc.). Modelul şi culorile diferă după sat şi vîrstă. Modelul se obţine din urzeală în diferite culori şi din tehnica ţesutului, băteala fiind de obicei într-o culoare.

Berte în curcubeu se cheamă un fel de brîu lung, cu ciucuri mari albaştri la capete, cu care se încingeau mai ales în trecut fetele, în aşa fel încît ciucurii atîrnau la spate pe poalele albe.

6. *Beliţă.* (Diminutiv de la b a t ă): Bucată de pînză aplicată pe încreţitura mînecii, acolo unde încep fodorii, la iile pentru zile de lucru în special, sau ale femeilor bătrîne.

7. *Boştinărit.* (Sau v o ş t i n ă r i t, rutean v o s t i n a): Ocupaţia celor ce strîng faguri de albine pentru a fi preparată ceara în teascuri speciale. În Transilvania sînt renumite ca sate de boştinari Căianul Mic pe Someş şi Sebeşul de Jos aproape de Avrig.

8. *Broască* (mare sau mică). (Lat. vulg. b r o s c a): Petic de pînză pătrată sau în cinci laturi, ce se coase sub braţul iilor, între mînecă şi foaia din faţă şi cea din spate. « Broscuţă » se mai cheamă un mic triunghi de pînză ce se pune pe umăr, lîngă guler, la ii, cusut între foaia din spate şi cea din faţă.

9. *Broboadă.* (Sinonime: b a s m a, t u l p a n, n ă f r a m ă, m a r a m ă): Cîrpă de cap, din lînă albă ţesută în casă în trecut şi cu ciucuri împletiţi; mai nou se poartă broboade de cumpărat, din care cele zise de janilie constituie o adevărată modă.

10. *Bubou negru cu părul scos* (mai comun b o b o u, ardelenism m a n t a g r o a s ă, s a r i c ă; compară ung. g u b a): Piesă străveche, lucrată din ţesătură groasă de lînă şi dată la vîltoare la îngroşat, apoi în coşul cu grapa de mărăcini de i se scoate « părul ». De culoare albă sau seină, cu croiul drept. În zona Avrigului se poartă buboul cu părul scos şi negru ca pana corbului.

11. *Bundă.* (Ung. s î r b, rut. b u n d a): Haină lungă pînă sub genunchi (din pănură sau postav), croi drept, cu guler şi căptuşeală, cu patru buzunare; se încheie cu nasturi.

12. *Căiţă.* (În limba literară: s c u f i ţ ă d e c o p i l, sîrb. k a i c a, bulg. k a j c a). Ca ardelenism: vechi acoperămînt de cap, ce se purta de femeile măritate mai ales pînă la primul război mondial. Făcută pe forma capului, din pînză neagră de cumpărat, cu flori roşii. Lateral, peste urechi are două «urechi» făcute din panglică de moar negru încreţit, încreţiturile numindu-se « reţe ». Pe urechi femeile tinere aplică « fluturaşi » sau « părăluţe ». Azi se poartă de naşe şi de către cîteva femei bătrîne în unele sate. În zona Avrigului se poartă pe păr sub păloară; este din pînză ţesută în casă, cu broderie pe frunte şi la mijloc, perpendicular, în direcţia cărării părului. Diferită total ca formă, material şi ornamente de cea din zona Făgăraşului.

13. *Călţuni.* (Lat. c a l c e a m e n t u m, c ă l ţ u n, moldoveneşte c o l ţ u n, provine din contaminarea neogrecescului k a l t s u n i şi k a r t s u n i, de la it. c a l z o n i: pantaloni): Încălţăminte în formă de cizme, cu tureac scurt, făcută din pănură sau piele neagră, purtată pînă la începutul secolului al XX-lea mai ales sărbătoarea. Talpa celor de piele era tivită cu galben, iar sus la tureac avea o bandă roşie. Turecii, sus, lateral, crăpaţi şi legaţi cu şnur. Pentru zile de lucru în special oamenii săraci purtau călţuni de pănură, încălţaţi peste cioareci.

14. *Căpătîi.* (Lat. c a p i t a n e u m): Pernă sau orice îşi pune cineva sub cap: faţa de pernă cu capătul ales în război, în motive geometrice, mai ales în trecut, cînd se folosea aproape numai culoarea roşie.

15. *Cheiţă.* (Diminutiv din c h e i e, lat. c l a v e m): Cusătură în zig-zag, cu care se încheie părţile iilor. Făcută cu mîna, cu aţă albă, neagră sau roşie. Se face cheiţă şi la şurţele din două sau trei foi, în jurul Avrigului.

16. *Chindeu.* (Ardelenism pentru ş t e r g a r, p r o s o p, ung. k e n d ö): Ştergar ţesut în război, cu alesături, folosit ca piesă ornamentală în jurul ferestrelor, icoanelor sau la oglindă.

17. *Cicur*, sau *ciucur.* (Lit. c i u c u r e, ung. c s u k o r): Împletitură ornamentală făcută din lînă colorată cu mult roşu şi vînăt de mărimea unui pumn. Se purta în unele sate (ex. Drăguş, zona Făgăraşului) de către fete, pe borul îngust al pălăriuţelor negre, în faţă. Se spune *ciucuri pe chelteu* unei împletituri în gen de ţesătură făcută pe un coş (chelteu) din lînă de culori diferite şi care se aplică jos la şurţe şi cătrinţe, în zona Avrigului.

18. *Cioareci*. Pantaloni strîmţi, din pănură, croiţi diferit, după zonă, vîrstă etc. şi purtînd ca atare denumiri felurite (bătrîneşti, « cu fereşti », « ungureşti »). Se numesc « cioareci boresăşti » un fel de cizme de pănură, pînă la genunchi, încheiate cu lînă neagră. Îi purtau mai ales femeile bătrîne, în opinci (boreasă, în Moldova, Transilvania, Maramureş, înseamnă femeie măritată sau văduvă).

19. *Crăci*. (Plural de la c r a c ă, paleoslav): La Racoviţa se numesc astfel ornamentele brodate pe pieptul iei lîngă şirele negre de-a lungul mînecii, care la rîndul lor se numesc puricele.

20. *Crătinţe*. (În Moldova şi Bucovina c a t r i n ţ e, ung. k a t r i n k a, k a t r i n c ă: şorţ de lînă, fotă): Diferite ca material, dimensiuni, culoare şi ornamente. Cele bătrîneşti, ţesute în casă din lînă: cea din faţă din două foi şi cu alesături, iar cea din spate dintr-o foaie monocromă. Crătinţele « ardeleneşti » în gen săliştenesc din postav negru. Cea din faţă cu frîmbi. Cele noi cu broderie de mătase. Crătinţele oacheşe din zona Avrigului, purtate dinainte, din două foi de culoare vînătă sau neagră, ţesute în patru iţe, glăţuite şi încheiate cu mreajă sau cheiţă, iar jur împrejur cu cheiţă şi colţişori; jos o vargă zisă ochiul, din sîrmă răsucită şi material colorat, se termină cu ciucuri traşi, făcuţi din material fin numit păr.

21. *Culme*. (Lat. c u l m e n): Ţesătură în război ţărănesc, în două sau patru iţe, cu vărgi realizate din beteală. Se aşază pe tot lungul peretelui unde e patul şi pe frontul, uneori şi pe dosul casei mari, sub grinzi.

22. *Cuptuh* (Sau c u p t u g, ardelenism pentru c ă p t u ş e a l ă): Bucată de pînză care dublează în interior partea din faţă, din spate şi de pe umeri a stanului cămăşii bărbăteşti.

23. *Curpen*. (Termen de origine albaneză): Încreţitură brodată, care prinde peticul mic de cel mare al mînecii iei cu altiţă.

24. *Darac*. (Turcesc d a r a k): Unealtă de pieptănat lîna, cînepa şi inul.

25. *Dîrg*. Partea din faţă a cioarecilor între « fereşti », în formă de triunghi cu vîrful în jos.

26. *Fereşti*. (Ferestre, lat. f e n e s t r a): Crăpături ce ţin loc de buzunare, în faţă, la cioarecii rumîneşti.

27. *Fodori (flodori)*. (F o d o r e i, pl. încreţituri de pînză, dantele sau cusături de arnici, ung. f o d o r): Un fel de manşete lungi, evazate, aplicate la mînecă jos la anumite ii şi cămăşi bărbăteşti. Se aplică mai nou şi la gulerul iilor la fete sau femei tinere, formînd un fel de guleraş întors, lat, de dantelă.

28. *Frijuri*. Piesă veche de port. De culoare închisă, din pănură, croită drept, fără guler, buzunare şi nasturi. Acelaşi croi la bărbaţi şi la femei. Purtată acum de bătrîni. Tipul nou, modern, diferit, lucrat de croitori, cu guler, buzunare, nasturi, ornamente aplicate.

29. *Frunză*. (Lat. f r o n d e a): La Făgăraş se cheamă astfel o panglică de catifea sau stofă aplicată pe pălăriile bărbăteşti cu borul mic. În zona Avrigului, broderie spartă, aplicată din guler pînă la flodorii mînecii iei.

30. *Fundoaie.* (Sensuri diferite în sud-vestul țării; augmentații de la fund, lat. f u n d u s): Mîneci drepte croite dintr-o foaie și jumătate, care se aplică din dreptul umărului în față. Se mai numește așa și jumătatea de lat de pînză ce completează mîneca, dîndu-i lărgime.

31. *Glugă.* (Termen din fondul principal de cuvinte: bulgar g u g l a, germ. g u g e l e). Piesă de port legată de ocupația păstoritului. Din pănură albă, cu ornamente alese în țesătură. Croită simplu, din îmbinarea a doi lați de pînză și încheiată la capătul ce se poartă pe cap. De lungimi diferite (ex. la Avrig, cît înălțimea omului).

32. *Ie.* (Lat. l i n e a): Cămașă femeiască de tipuri felurite, în funcție de croi și ornamente. (Ia cu obinzeli, ia cu altiță și ia cu fodori.) Din material țesut în casă, cele mai vechi și de purtare; din material fin (giolgiu) cele mai noi. Din ilustrații (desene) se observă bine deosebirile.

33. *Laibăr.* (Termen cunoscut mai mult în sud-vestul țării; germ. dial. l e i b e l): Piesă în gen de vestă, purtată de femei și fete. Din stofă, catifea, sau postav, de obicei de culoare neagră. Croit pe talie, cu revere. Brodat cu mătase neagră și ornamentat cu șnur aplicat. (Sensul de mintean, de haină lungă și largă, a pierdut terenul în favoarea celui de vestă, după primul război mondial).

34. *Luncet.* (Sensul generic: totalitatea luncilor unui rîu): Încrețitura de jos la mîneca iei, peste care se aplică obinzala.

35. *Mreje.* (Sing. m r e a j ă: plasă, cursă, paleoslav m r e z ă): Cusătură specială, cu care se încheie ciupagul din spate de altiță și de broască la ie. Se folosește și la încheiatul foilor la șurțe.

36. *Obinzală.* (O b i e n z a l ă, de la b e n z i, b e n t e — cf. pol. bent. germ. B a n d): O bucată de pînză brodată, aplicată mai ales la iile bătrînești, pe guler sau la terminația mînecilor.

37. *Pavă (păvuță).* (Rutean p a h a, polonez p a c h a, ung. p a h a, p a l h a): Petic patrat ce se pune sub mînecă (sub broască), între foaia din față și cea din spate a iei.

38. *Păioară.* (Moldovenism, lat. p a l l i o l u m): De forma unui ștergar, din pînză albă, lung de doi metri, purtat pe cap de către bătrîne și de unele mirese numai astăzi.

39. *Pănură.* (Lat. p e n n u l a): Postav alb sau colorat, din țesătură de lînă, lucrat în piuă. Folosit mai ales pentru cioareci și frijuri. (Se aude în Moldova, Transilvania, Banat).

40. *Păpuci cu tureac.* (Formă lit. p a p u c i, turc. p a p u c): Ghete din piele pentru femei tinere și fete, cu tureac înalt de 15—20 cm, încheiat cu șiret. Specific pentru sud-estul Transilvaniei.

41. *Păstură.* (P î n z ă t u r ă, în Carpații moldo-transilvăneni; derivat din pînză): Piesă în gen de fotă purtată de femei. Cele bătrîne au păstură din pănură neagră « glățuită », iar cele tinere din material mai fin (lînică, bumbac, cu alesături în culori). Tot păstură se cheamă în zona Avrigului cîrpa de cap. În trecut din țesătură de bumbac, forma pătrată, cu ciucuri pe margine, se purta în zile de sărbătoare. De la 1900 se poartă și păstură de mătase cu imprimeuri sau cusută cu arnici.

42. *Pavă.* (Uneori p a h ă, sinonim clin, ung. p a l h a): Petic de pînză ce se pune sub broasca de sub braț la ie, între foaia din spate, piept și poale.

43. *Păune.* (Feminin de la p ă u n, lat. p a v o n e m): Pene de păun purtate de fete la urechi în sărbătorile mari, sau de feciori după recrutare, pînă la încorporare.

44. *Peșchine.* Cunună de flori artificiale purtate de fete în păr.

45. *Picături.* Trei șiruri brodate, ce merg din puii de peste umăr, de-a lungul mînecii iilor, paralel cu ciocănelele.

46. *Piuă.* (Lat. vulg. p i l l a, diminutiv p i l a): Termenul mai vechi e cel de ștează. S-a folosit și cel de dîrstă, ieșit azi din uz în sud-estul Transilvaniei. Instalații arhaice, străvechi, pe rîurile mici de munte, pentru prelucrat țesăturile de lînă. Elementele principale sînt toate din lemn: roata mînată de apă (cu « cupe » sau « arepi ») fusul, ciocanele și troaca. Țesătura de lînă se bate, la umezeală, cu ciocanele în troacă 24—28 ore, de se îngroașă și se « înfrățește » urzeala cu băteala, dînd un postav dens numit pănură. (Coexistă forma pivă sau forma palatalizată chiuă.)

47. *Pomeselnic, polmesenic, pomenesenec* etc. (Vechi slav: vezi polonezul p o l m i e s i e c z n i l e - s e m i l u n ă): Piesă de port în formă de ștergar alb de 2 metri lungime și 30-35 cm lat., din pînză țesută în casă. La capete are alesături în « ciurele » și vărguțe simple cu mătase albă sau neagră. Îl mai poartă azi unele bătrîne. Se poartă obligatoriu de către femeile măritate, peste căiță, în diferite feluri, în funcție de vîrstă și ocazie (vezi textul). Se poartă numai în Porumbace și Sărata, deci în partea de est a zonei Avrigului, spre Făgăraș.

48. *Pumnași.* (Ardelenism, diminutiv de la p u m n, lat. p u m n u s): Manșete înguste, strînse la mîneca iilor vechi și a unor cămăși bărbătești. Marginea încrețită și ornată cu podoabe de arnici.

49. *Puricele.* (Diminutiv de la p u r i c e, lat. p u l i c e m): Șiruri brodate de-a lungul mînecii iilor, numite așa la Racovița. Echivalentul « ciocănelelor » de pe iile de la Săliște.

50. *Rară.* Din trei coți de pînză cumpărată, cu flori albe în țesătură, purtată pe cap de nevestele tinere în trecut. Termenul se menține în satul Sărata.

51. *Recăl.* (Ardelenism, sas. R ö c k l i, germ. R ö c k l e i n, ung. r e k l i): Piesă de pănură neagră, maron sau seină. Sinonim cu frijurile. Se poartă în loc de cojoc. Recăl hoizăresc se cheamă la Avrig recălul cu croi drept, zis « romînesc » în alte părți.

52. *Șerpulețe.* (Diminutiv din ș a r p e, lat. vulg. s e r p e m): Împletitură a părului. Două fire subțiri, împletite în față de la cărare și care se despart formînd două semicercuri spre urechi.

53. *Siliuță.* (Ardelenism, probabil derivat din a sili, vechi slav s i l i t i): Din bumbac cu vărguțe de mătase în băteală la cele două capete. Se poartă pe cap de către femeile bătrîne la Porumbacul de Jos, ca piesă de sărbătoare, în loc de pomeselnec.

54. *Stan.* (Sîrb. s t a n, bulg. s t a n u): Pieptul și spatele cămășii, croit la vechile piese dintr-o singură foaie (în opoziție cu poalele).

55. *Strîmbuleț.* (Ardelenism, diminutiv de la s t r î m b; lat. vulg. s t r a m b u s, lat. clas. s t r a b u s): Zig-zag alb de obicei, de cumpărat, aplicat la ii sau cămăși, pe pumnași și la guler, ori perțenș și păsturi la fete și femei tinere.

56. *Surț.* (Sing și ș u r ț ă, ardelenism germ. S c h ü r z e): Piese nelipsite din portul femeilor. Țesute în război de casă, din lînă ori lînică, cu motive diferite. Se încing cu baieră și se spun totdeauna cu un adjectiv, de exemplu șurțe negre, șurțe vinete, șurțe cu ochi etc. (În Moldova se zice « pestelcă », iar în limba literară, șorț (pol. szorc). În zona Avrigului, se poartă șurțe în două-trei foi țesute, fond închis cu alesături în vărgi la partea din jos. Sub influența sașilor, bărbații poartă șurț alb — *lucrătoarea.*

57. *Uleinițe.* (Ardelenism, de la ulei; formă slavă, derivată din paleoslavul o l e j): Instalații numite și « piuă de ulei », în care se produce uleiul din sîmburi de dovleac sau floarea-soarelui.

58. *Velitoare.* (Î n v ă l i t o a r e, î n v e l i t o a r e, din verbul a înveli: vechi slav v a l i t i, n ă f r a m ă, ș t e r g a r): Piesă de port femeiesc, în gen de ștergar alb, purtată învăluit peste cap în zona Avrigului.

59. *Vîltori.* (Arhaic v u l t o r i: lat. v o l u t o r i a): Instalații în care se prelucrează țesătura groasă de lînă din care se face straiul sau buboul. Apa cade pe un jilip într-un fel de ciubăr conic din doage fixate în fundul rîului. Prin învîrtirea apei se îngroașă țesătura. În unele locuri se scoate părul cu o grapă de mărăcini sau cu o instalație numită coș.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

În text

În afara textului

27. Femeie tînără în port de sărbătoare — Sebeşul de Sus.
28. Bărbat în port de vară.
29. Pălăria de paie se poartă peste cîrpă, oricînd vara, atît sărbătoarea cît şi în zilele lucrătoare — Racoviţa.
30. Întîlnire de rămas bun pe uliţa satului. Flăcăul recrut poartă păune din pene de păun.
31. Pereche în port de sărbătoare, vara.
32. Femei tinere cu velitoare, pieptare din piele şi ii sălişteneşti — Racoviţa.
33. Femeie cu pălărie de postav şi glugă avrigenească peste umeri.
34. Feciori din Avrig cu piese de port specifice (pălării bogat ornamentate, pieptare de piele, cîrpe de şerpar, cioareci de vară strînşi pe picior etc.).
35. Fete şi neveste tinere din Sebeşul de Sus la marginea satului, sub muntele Surul. Două din ele poartă crătinţe învărgate, iar alte două crătinţe şi laibăre negre.
36. La joc, sărbătoarea, în Porumbacul de Sus.
37. Feciori şi fete din Avrig, în port de vară.
38. Venind de la tîrgul din Avrig, femei tinere şi bătrîne.
39. Călăraşi de nuntă la Avrig, în port special de ceremonie. (Atît feciorii cît şi caii sînt bogat împodobiţi.)
40. Bătrîni din Racoviţa, în port tradiţional vechi.
41. Pereche din Avrig, în port de sărbătoare.
42. Două surori, femei bătrîne din Porumbacul de Jos: cea din stînga îmbrobodită, aşa cum se gătesc azi numai bătrînele cînd mor.
43. Femei bătrîne în port obişnuit astăzi sărbătoarea — Racoviţa.
44. Bătrînă din Avrig cu bubou negru şi păstură cu flori roşii pe cap.
45. Bătrînă din Racoviţa cu ie cu obinzăli întoarse şi pieptar bătrînesc.
46. Bătrînă din Porumbacul de Jos cu păstură făcută cu corn.
47. Bătrîn cu recăl hoizăresc şi pieptar crepat.
48. Interior de casă ţărănească din Porumbacul de Jos.

Planşe în culori

I. *a)* Cusătură pentru obinzeli ce se aplică la partea de jos a mînecii pe încreţitură, numită « măghiranul mare », lucrată în ştipuială, iar brînelul împletit. *b)* Picături numite « cele creţe », de-a lungul mînecii cîte două-trei rînduri din umăr în jos, lucrate ştipuit pe două fire. *c)* Sebac pe mijlocul mînecii între ciocănele, lucrat în rupt împuns şi ştipuială. *d)* Cusătură la mînecă de cămaşă bărbătească, pe tivul de jos, lucrată în cruci pe două fire. *e)* Lunceţ de unsprezece numit « albină », pe mînecă lîngă mreje, lucrat urzit. *f)* Beată pe dos, la ie la gît, lucrată pe trei fire.

II. *a)* « Unghiuţe », cusătură folosită în lungul mînecii la ie, lucrată pe dos. *b)* Cusătură numită « Piepten şi pui ocoliţi », pe mînecă la ie, lucrată în muşte şi ştipuială. *c)* « Beată urzită şi umplută), cu brînel folosit la guler de ie, lucrată pe dos, ducînd fiecare fir pînă în cap. *d)* Ciocănel colţat, pe mînecă în lung, la ie, lucrat pe douăzeci de fire. *e)* Cusătură numită « rădaşcă sau gîndac », folosită ca rîu pe mînecă la ie, lucrată în cruci pe două fire. *f)* Puii cei trufaşi de la o ie de mireasă, peste umăr, lucraţi în cruci pe două fire.

III. (alb-negru) *a)* Puii cu frunza de vie cea mică, peste umăr la ie, lucraţi în toiege şi muşte pe două fire. *b)* Cusătură zisă « rădaşcă şi stea dublă » folosită pe mînecă cu rîu, lucrată în cruci pe trei fire. *c)* Picături « steaua şi paharul », pe mînecă la ie paralel cu ciocănelul, lucrate în cruci pe două fire. *d)* Luncet « zăluţă », pe mînecă la fodori, la ie, lucrat urzit pe dos. *e)* Ciocănel colţat, aplicat pentru încheiat mîneca sub braţ, lucrat pe faţă în formă de bentiţă, cu aţă multă. *f)* Ciocănel cu vîrful bradului, de-a lungul mînecii la ie, lucrat în cruci pe două fire, iar ciocănelul în linii.

IV. Pieptar femeiesc.

V. Pieptar bărbătesc.

Responsabil de carte: Angela Vrancea
Tehnoredactor: Sanda Negru
Corector: Cornelia Moldoveanu

Dat la cules 21.XII.956. Bun de tipar 1.VII.957. Tiraj 4.600 ex. Hîrtie Kunstdruck 120 gr. m². Fl. 700×1000/16. Coli ed. 5.40. Coli de tipar 5. Ediția I. Comanda 2.909. Planșe 5 A. nr. 5.629. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub com. nr. 30 la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Șerban Vodă 133. București R.P.R.